

İKTİSADİ-SİYASİ İLİŞKİLER ETKİLEŞİMİ ÇERÇEVESİNDE TÜRKİYE-RUSYA FEDERASYONU İLİŞKİLERİ (1992-2000)*

Ali BAŞARAN**

ÖZ

İktisadi ilişkiler para ile ölçülebilen ilişkilere dir. Siyasi ilişkiler egemenliğin kazanılması, kullanılması, korunmasından oluşur. İki ülke ilişkilerini incelerken iktisadi ilişkileri siyasi ilişkilerden yalıtıp, ayrıştırıp aralarındaki etkileşimi göz ardı etmek yanlışlara yol açar. Araştırma Türkiye-Rusya ilişkilerinin Yeltsin dönemini (1992-2000) kapsamaktadır. Ekonomik ilişkiler siyasi ilişkilerden ayrılarak analiz edilirse, Yeltsin döneminin Türkiye-RF ilişkilerinin anlaşılacağı iddia edilmekte, iki ilişki türü arasında etkileşim olduğu varsayılmaktadır. Yeltsin döneminin ilişkilerini anlamak için, iki tür ilişki arasındaki etkileşim göz ardı edilmemelidir.

Siyasi ve iktisadi ilişki türlerinin y ve x eksenindeki konumu 1992-2000 yılları için işaretlenmiştir. Herhangi iki ülke arası ilişkilerde siyasi ilişkiler y ekseninde pozitif (+) yöne seyrederken, iktisadi ilişkilerin ise x ekseninde (+) yöne ilerlemesi beklenir. Türkiye-Rusya siyasi ilişkileri y ekseninde negatif (-) yöne döndüğü tarihlerde, iktisadi ilişkiler etkilenmekle beraber siyasi ilişkilerin negatif (-) yönde ilerlemesinin hızını dizginlediği bulunmuştur. Sonuç olarak herhangi iki ülke arasında x ekseninde pozitif (+) yönde ilerleyen iktisadi ilişkiler, siyasi ilişkilerin y ekseninde negatif (-) yönde ivmelenmesini sınırlar. Herhangi iki ülke arasında hacmi ve çeşidi artırılan iktisadi ilişkiler barışa katkı sağlar. Bu nedenle iki ülke arasında barışa erişme ve barışın sürdürülmesi için iktisadi ilişkilerin hacim ve türlerinin çoğaltılması politikası devreye sokulabilir.

Anahtar Sözcükler: Siyasi ilişkiler, iktisadi ilişkiler, iktisadi-siyasi ilişkiler etkileşimi, Yeltsin dönemi.

TURKEY AND RUSSIAN FEDERATION RELATIONS WITHIN THE FRAME OF INTERACTIONS BETWEEN POLITICAL AND ECONOMIC RELATIONS (1992-2000)

ABSTRACT

As economic relations can be measured by money, political relations are concerned about acquisition, execution and protection of sovereignty. When examining the

* *Gönderim tarihi:17.09.2018. Kabul tarihi:28.05.2019.* Bu makale 1. Uluslararası Politik, Ekonomik ve Finansal Analiz Kongresi 2018, Adnan Menderes Üniversitesi Nazilli İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, 26-28 Nisan 2018’de sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

** *Dr. Öğr. Üyesi,* Karabük Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Uluslararası İşletmecilik Bölümü, KARABÜK. alibasaran3@hotmail.com *ORCID: 0000-0002-1870-2495*

relations of the two countries, it would be misleading to consider economic relations and political relations differently and to disregard their interaction. Hence, it can be argued that if economic relations are analysed regardless of political aspects, Turkey-RF relations during the Yeltsin's period could not be understood, for there is a two-fold interaction between them. The study shows these relations on a diagram that represents the period of 1992-2000. The political relations were indicated on the y-axis while economic relations were indicated on the x-axis in the diagram. While the political relations between any two countries move in the positive direction on the y-axis, it is predicted that economic relations should move positively along the x-axis. It was found that when Turkish-Russian political relations turned to the negative direction, economic relations were affected by political relations, that is, economic factors have a extenuating impact on the negative progress of political relations. As a result, the progress of economic relations in the positive direction on the x-axis between the two countries slow down the acceleration of negative political relations on the y-axis. The study argues that increased volume and variety of economic relations between any two countries contribute to peace. Therefore, in order to achieve and maintain peace between two countries, policies of boosting and diversifying economic relations should be considered and prioritised.

Keywords: Political Relations, Economic Relations, Interactions Between Political and Economic Relations, Yeltsin's Era.

Giriş

Siyasi-iktisadi ilişkilerin etkileşimi ve sonuçları hem ülke içinde hem de ülkeler arasında yaşanır. Ülke içinde ve ülkeler arasında etkileşime SSCB ve ABD güzel birer örnektir. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin ülkesi içinde uygulanan siyasi sistem ve iktisadi sistem vardı. Sovyetler Birliği Komünist Partisi SSCB'ndeki siyasi ve iktisadi sistemin hem sebebi hem de sonucuydu. SSCB siyasi sistemi (tek parti) ile iktisadi sistemi (idari komuta ekonomisi) biri birini destekliyordu. Birisi olmadan diğeri olamazdı. Sovyetler Birliği'nin dış politikası¹ kendi siyasi ve iktisadi sisteminin mümkün mertebeye tüm yerküreyi kapsamına yönelikti. Bu amaçla sosyalist ülkelerin dahil olduğu siyasi ve iktisadi yapılar (Varşova Paketi, COMECON gibi) kurdu. SSCB'nin siyasi ve iktisadi sistemiyle rekabet halindeki ABD'nin ülkesi içinde uyguladığı siyasi ve iktisadi sistemi farklıydı. ABD'nin siyasi sistemi çok partili serbest seçimler ile ülke yöneticilerinin belirlenmesi, iktisadi sistemi ise piyasa ekonomisi temelinde işliyordu. ABD'nin dış politikası da kendi siyasi ve iktisadi sisteminin tüm yerküreyi kapsamına yönelikti. Bu maksatla 1944'te Bretton Woods'da topladığı ülkelere II. Dünya Savaşı sonrası uygulanmasını önerdiği uluslararası para, ödeme ve ticaret sistemini sundu. ABD, dolarını mümkün olduğunca uluslararası borç, ödeme sisteminin merkezine yerleştirdi. Diğer paraları ABD dolarına bağlamayı denedi.

---

¹ Dış politika için bkz. Mehmet Fatih Tayfur, "Dış Politika", *Devlet ve Ötesi Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar*, Ed. Atilla Eralp, İletişim Yayınları, İstanbul 2005, s. 73-107.

Siyasi ilişkiler ile iktisadi ilişkilerin ülkeler arasında etkileşimini açıklarken kullanılan kavramlardan dış politika, uluslararası politika², uluslararası politik ekonominin³ sınırlarını belirlemede fayda vardır. Bir ülkenin dış politikası egemenlik alanı (kara, hava, deniz, vatandaşları) dışına yönelik her türlü eylem ve eylemsizliğini içerir "... Bir ülkenin, kendi sınırlarının ötesine karşı izlediği politika, o ülke açısından "dış politika"dır; ..."⁴ "Dış politika bir ülkenin dış dünya ile siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkileri başta olmak üzere her çeşit ilişkilerinin yönetimi olarak da tarif edilebilir. ..."⁵ Uluslararası hukuk kuralları kapsamındaki her bir birimin uluslararası ortamı (uluslararası statü) dönüştürmeye, değiştirmeye yönelik her bir eylem ve eylemsizliği o birimlerin uluslararası politikasını oluşturur. Uluslararası hukuk kurallarına tabi olduğu varsayılan, bu kuralların yöneltildiği bütün birimlerin eylem ve eylemsizliği uluslararası ortamı oluşturur. Örneğin ABD'nin büyükelçiliğini Kudüs'e nakli sadece ABD-İsrail arasında sonuç doğuran bir dış politik eylem değildir. ABD'nin uluslararası politik ortamın (Kudüs'ün uluslararası statüsünün) değişimine yönelik uluslararası politik bir eylemdir. ABD'nin eylemi büyükelçilik hizmetlerinin daha iyi verilmesine yönelik değildir. Türkiye'nin buna karşılık çabası ise uluslararası politik ortamın (statüsünün) korunmasına yönelik eylemdir.

Her devletin dış politikası uluslararası politik ortamdan etkilenirken bazı devletler uluslararası politik ortamı (statüyü, meşruiyeti) etkiler hatta politik ortamı, meşruiyeti şekillendirebilir. Her ülke meşruiyetin kaynağı, membaı olmaya çabalar. Her ülke kendi menfaatlerine lehine uluslararası müesses bir nizamı (uluslararası politik ortam) kurmayı, kurduğu düzeni sürdürmeyi ya da kendi lehine değiştirmeyi arzulası da ancak siyasi/askeri ve iktisadi gücü yeterli olan ülkeler başarılı olabilir. II. Dünya Savaşı sonrası SSCB ve ABD uluslararası politik ortama tesir eden, uluslararası politik ortamı şekillendiren (statüyü şekillendiren, meşruiyetin kaynağı) teşkilatlar kurmuşlar, kendi kurallarının, standartlarının uluslararası hukuk kuralı olması ve her bir uluslararası hukuk birimince kabulü ve uygulanmasına çabalamışlardır. SSCB ve ABD ulusal ve uluslararası suların (münhasır ekonomik bölgenin, okyanusların, boğazların, vb.) statüsü ve seyir kurallarını, fikri mülkiyet haklarının korunmasını, uluslararası hava sahasının statüsü ve seyir kurallarını, uluslararası haberleşme, uzayın statüsü ve kullanımına ilişkin kuralları, nükleer enerjinin kullanımı, uluslararası suçla mücadele, uluslararası mahkemeler vb. yanında uluslararası iktisadi ilişkileri de düzenlemeye çabalamışlardır. Örneğin özel kişilere ait FED'in bastığı Birleşik Devletler Dolarına

² "Uluslararası politika, bir bütün olarak uluslararası sistemin yapıları ve süreçlerine odaklanıp, uluslararası sistemin işleyişine açıklamalar getirmeye çalışır." Tayfur, *a.g.e.*, s. 74.

³ Uluslararası siyasi iktisat için bkz. Mehmet Fatih Tayfur, "Devlet ve Ötesi", *Devlet ve Ötesi Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar*, Ed. Atilla Eralp, İletişim Yayınları, İstanbul 2006, s. 183-216.

⁴ Ömer Kürkçüoğlu, "Dış Politika' Nedir? Türkiye'deki Dünü ve Bugünü," *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 35/01, 1980, s. 312.

⁵ Temel İskit, "Dış Politika ve Dış Ekonomik İlişkilerin Yönetimi," *Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi*, 3, 2001, s. 7-23.

(USD) FED yöneticileri çabalarıyla sadece ABD’ndeki ödemeleri kapsamakla kalmayıp Bretton Woods’da uluslararası standart para statüsü kazandırmışlardır. Bretton Woods’da 1 ons altın = 35 USD ya da 1 USD 0,88867 gr altın olarak belirlenmiş ve FED her bir USD karşılığında 0,88867gr altın vermeyi kabul etmiştir.⁶

VIII. ve XIX. yüzyıldaki ekonomi ve politika birlikteliği “ekonomi politik” XX. yüzyılda ayrıştırılmıştır. Uzun süre uluslararası iktisadi olaylara yönelik siyasi etki görmezden gelinmiş aynı şekilde uluslararası siyasi olayların iktisadi tesiri göz ardı edilmiştir. Uluslararası ekonomiye (ticaret, üretim, tüketim, borç, kurlar, vd.) ABD dış politikasının tesiri görmezden gelinmiş uluslararası ekonominin nasıl işlediği anlaşılmadan uluslararası ekonomik sonuçlara rakamlara, istatistiklere odaklanılmıştır. Bu odaklanmanın, miyopluğun sonucu yaşanan olayların anlaşılması, anlamlandırılması, yaşanacakları öngörme güçlüğü doğmuştur. USD’nin küresel siyasi-ekonomik sistemin (müesses nizam) parası olduğu, USD’nin küresel ölçüde kullanımının uluslararası anlaşmaların sonucu olduğu, Bretton Woods sisteminin çok önemli bir ögesi olduğu fark ettirilmemiştir. ABD Bretton Woods’ta ABD doları için belirlenen kısıtlamaları ihlal edince De Gaulle’nin eleştirileri sonrası, FED 15 Ağustos 1971’de her bir USD karşılığı için ödemek zorunda olduğu 0,88867gr altını vermeye razı olmamıştır. ABD başkanı Nixon yabancı merkez bankaları tarafından arz edilecek dolarları altına dönüştürme zorunluluğunu “geçici” kaydıyla kaldırmıştır.⁷ Bundan sonra 1970’li yıllarda tekrar uluslararası olayları sadece ekonomik ya da sadece politik inceleme, ele alma yönteminin yetersiz, yanlış olduğu ortaya çıkmıştır.

Ekran görüntüsü 1: 15 Ağustos 1971’de Richard Nixon Altın Veznesini Kapatıyor/August 15, 1971 - Richard Nixon Closes the Gold Window.

Kaynak:

https://www.youtube.com/watch?v=7_Xw5tWsOQo erişim 01/04/2019.

⁶ Bkz. “... the United States Government decided that gold was worth thirty-five dollars an ounce ...” “Proceedings and Documents of the United Nations Monetary and Financial Conference Bretton Woods, New Hampshire July 1-22, 1944 Vol: II” (1948), s. 1190. Ayrıca bkz. https://fraser.stlouisfed.org/files/docs/publications/books/1948_state_bwood_v2.pdf erişim 10 Nisan 2019.

⁷ Halil Seyidoğlu, *Uluslararası İktisat: Teori Politika ve Uygulama*, Güzem Yayınları, İstanbul 1998, s. 556. Ayrıca bkz. *August 15, 1971 - Richard Nixon Closes the Gold Window*, 1971, https://www.youtube.com/watch?v=7_Xw5tWsOQo erişim 01 Nisan 2019.

Paranın özellikle uluslararası ödemelerde kullanılan USD'in sadece iktisadi yönden incelenmesi halinde açıklanamayacak olgular vardır. Yerküre üzerindeki bazı ülke vatandaşlarının sefaletinin (Afganistan, Kongo, Birundi, Malavi vd.) sebeplerinin anılan ülkelerin içerisinde aranmasını öneren araştırma yöntemleriyle vatandaşların sefaleti tam anlaşılabilir. Aynı şekilde yerkürede bazı ülke vatandaşlarının refahının, şirketlerin zenginliğinin (ABD, Tayvan, Almanya, Japonya, Hollanda, vd.) sebeplerinin bu ülkelerin içinde aranmasını öneren yöntemlerle bu ülkelerin vatandaşlarının refahı tam anlaşılabilir. Bir örnek olay, ABD'nin Irak'ı işgali ve sonrası sadece askeri, siyasi bir olguya indirilirse anlaşılabilir. Irak'ın işgali dış politika, uluslararası politika, uluslararası iktisat ve uluslararası siyasi iktisadın önerdiği yöntemlerle ele alınmalıdır. Bu önerilen yöntemin izine Aziz Üstel'in "Şirketokrasi neden Irak'a saldırdı?" başlıklı, 24 Eylül 2016 tarihli yazısında rastlanır. Öncelikle başlıkta "ABD neden Irak'a saldırdı?" şeklinde olmaması dikkat çekicidir. Saldırmanın ABD değil şirketler olduğunu belirtiyor. ABD'nin yönetim şeklinin demokrasi değil şirketokrasi olduğu iddia ediliyor. Şirketokrasinin özel kişilerin sahibi olduğu FED'in bastığı USD'den beslendiği, büyüdüğü ve diğer ülkeleri kontrol edip küresel imparatorluğa dönüştüğü vurgulanıp, Irak halkının da şirketokrasi tarafından öldürüldüğü ve Irak'ın şirketlerce yağmalandığı iddia ediliyor.

"...Son tahlilde, ABD'nin küresel imparatorluğu büyük ölçüde "doların dünya standart para birimi olarak kullanıldığı ve ABD darphanesinin doları basmaya tek yetkili olduğu gerçeğine dayanır." (Bir Ekonomik Tetikçi'nin İtirafı—John Perkins S 289)

... NY Times Irak'ın bundan böyle Dünya Bankası ve IMF'le çalışacağını açıklıyordu: "Iraklılar ülkeyi yeniden biçimlendirme konusunda her ikisi de ABD'nin etkili olduğu Dünya Bankası ve IMF'le birlikte çalışacak." ABD'nin etkili değil sahibi olduğu Dünya Bankası ve IMF dese daha doğru olacaktır yazı! Gene NY Times Bechtel Şirketinin Irak'ta milyarlarca dolarlık inşaat ihaleleri aldığını bildiriyordu. Bechtel'in Yönetim Kurulu üyelerinden biri George P. Shultz, Başkan Reagan'ın İçişleri Bakanıydı. Gene Reagan'ın savunma bakanı Casper Weinberger, Bechtel'de yönetim kurulu üyeliği yapmıştı uzun yıllar. Başkan Bush'sa şirketin CEO'su Riley P. Bechtel'i Başkanlık İhracat Konseyi'nin başına getirmişti. Buyrun size şirketokrasi'den örnekler. Bu arada, CNN'de ABD Başkan Yardımcısı Dick Cheney'nin, seçim öncesine kadar CEO'su olduğu Halliburton'a bağlı Kellogg, Brown & Root (KBR) Irak'ın petrol altyapısında acil onarımlar yapmak için, toplam 14 milyar dolara çıkabilecek, iki yıl süreli bir sözleşme yaptığını açıklıyordu... Bütün bunlar nasıl ödenecekti? Nasıl olacak, Irak petrolleriyle!

Adına ister şirketokrasi ister Küresel İmparatorluk deyin Amerika, dev şirketler, uluslararası bankalar aracılığıyla birçok ülkeyi devşirdi ve devşirmeyi sürdürüyor. Bu imparatorluğun çaresiz insanları sömürmesi, Irak, Panama, Kolombiya gibi birçok ülkedeki masum insanı yağmalamak, öldürmek hatta ırzına geçmek yetkisi salt Washington tarafından verildi, verilmeye de devam

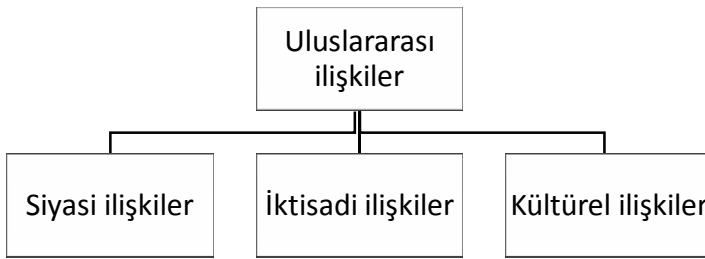
edecek. Bu düzene karşı çıkanlarsa o saat diktatör damgası vurulacak gene Batının kukla medyası ve kimi siyasileri tarafından...⁸

FED'in uluslararası antlaşmaya rağmen her 35 USD için 1 ons altın vermeye razı gelmediği 15 Ağustos 1971'den sonra iktisadi-siyasi ilişkiler etkileşimi iyice berraklaşmıştır. Günümüzde “uluslararası politik ekonomi” araştırmalarıyla uluslararası ya da ulusal her ekonomik faaliyetin bir politikası her politik eylem ya da eylemsizliğin de bir ekonomisi olduğu ayan beyan ortaya çıkmıştır. Böylece tekrar ülke içinde ve ülkeler/uluslar arasında iki politik ekonomi aleni ortaya çıkmıştır. Uluslararası politik ekonomi ya da uluslararası ekonomi politik ile ulusal politik ekonomi ya da ulusal ekonomi politik. Bir ülke içindeki (örneğin Türkiye) iktisadi olayları anlamak için yurt içi ve yurt dışı siyasi olaylar ile bağlantısını kurmak gerekir. Ancak halen, günümüzde makro iktisat derslerinde ülke ekonomileri (refah, gelir dağılımı, emek piyasası, para piyasası, mal piyasası, sermaye piyasası, genel denge, vd.) tetkik edilirken siyasi etkileşim göz ardı edilmektedir.

Irak'ın işgali ve sonrasındaki olayların, ulusal-uluslararası ekonomi ile ulusal-uluslararası politika alanlarının bir arada ve karşılıklı etkileşiminin önerdiği yöntemle incelenmesi anlaşılmasını, berraklaşmasını sağlayacaktır. Uluslararası ticaret, uluslararası para politikası, çok uluslu şirketler, uluslararası haber ajansları, uluslararası medya, küresel ekonominin gerekleri, enerji, finans, teknoloji ve ABD hegemonyası, şirketokrasi marifetiyle Irak işgal edilmiş ve işgal meşrulaştırılmaya çalışılmıştır.

Bu araştırmanın konusu RF-Türkiye ikili siyasi ilişkilerinde ve ikili iktisadi ilişkilerinde etkileşimi ortaya koymaktır.

Şekil 1: Uluslararası İlişki Türleri

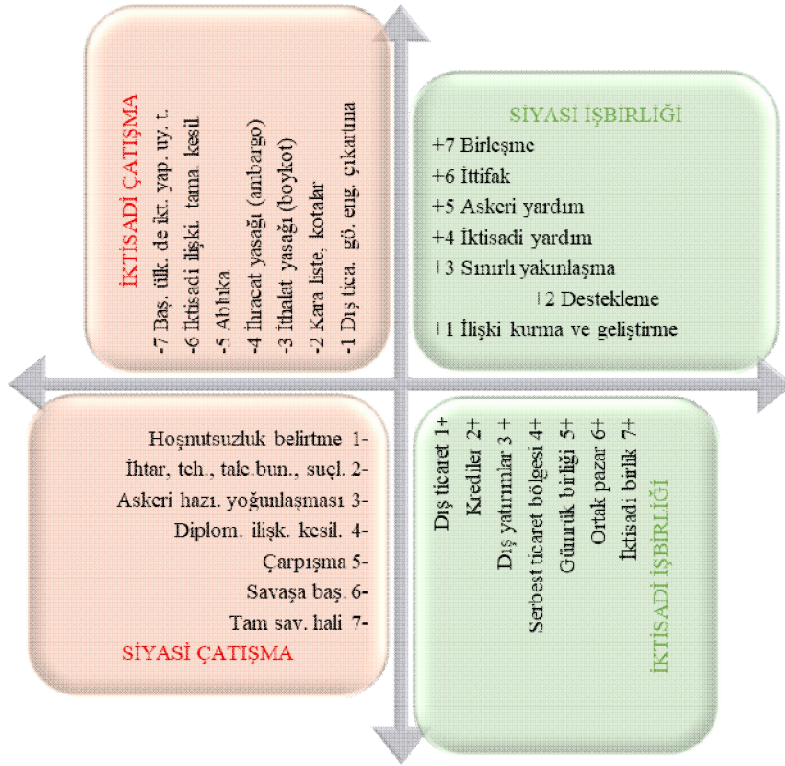
Kaynak: Başaran, A. (2014). Siyasi-İktisadi İlişkiler Etkileşimi Çerçevesinde Yeltsin Dönemi, RF-Türkiye Dış Ticaretinin Tahlili, 1992-2000. *Business & Management Studies: An International Journal* (1), s. 50.

⁸ Aziz Üstel, “Şirketokrasi Neden Irak’a Saldırdı?”, *Star Gazetesi*, 24 Eylül 2016, <http://www.star.com.tr/yazar/sirketokrasi-neden-iraka-saldirdi-yazi-1144107/> erişim 05 Nisan 2019.

1992-2000 yılları arasında Türkiye-RF ilişkilerini üçe ayırdıktan sonra parçaların kendi aralarında ve parça ile bütün arasında ilişki ele alınacaktır. Siyasi ilişkiler mi, iktisadi ilişkiler mi, hangisi diğerine bağımlıdır? İktisadi ilişkiler mi bağımsız değişkendir siyasi ilişkiler mi bağımsız değişkendir? Ya da zaman zaman bağımsız değişkenlik durumu farklılaşır mı sorularına cevap aramak lüzumu vardır. Lokomotif ile vagon ilişkisi gibi bir ilişkiyi mi ya da ilişkileri mi anlamaya çalışıyoruz.

Uluslararası ilişkiler üç türe ayrıştırıldıktan sonra her bir tür kendi içinde tekrar ayrıştırılıp pozitif (+) ve negatif (-) eksene yerleştirilebilir. Grafik 1’de siyasi ilişkilerin ve iktisadi ilişkilerin kendi içinde ayrışımı görülmektedir.

Grafik 1: Siyasi ve İktisadi İlişki Türlerinin Kartezyen Koordinat Sistemindeki Yeri

Kaynak: Ali Başaran, “Siyasi İlişkiler-Kültürel İlişkiler Etkileşimi: Türk-Rus İlişkileri Örneği”, *Avrasya Etüdleri*, 48, 2015, s. 142.

İlgili Çalışmalar

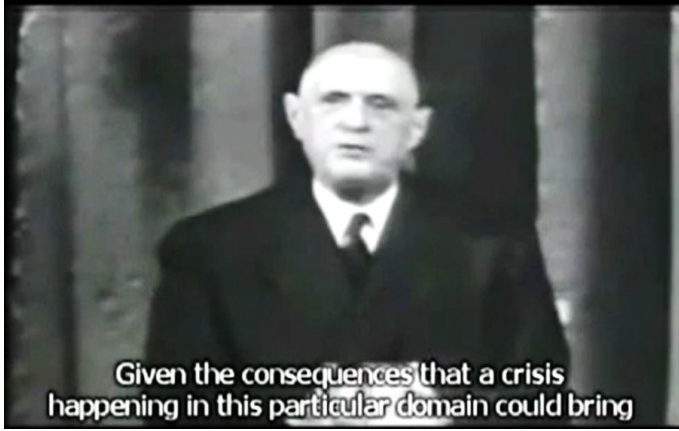
Siyasi ilişkiler ile iktisadi ilişkiler etkileşimi hem ikili ilişkilerde hem de uluslararası ortamda gözlemlenebilir. Uluslararası ortamda siyasi ilişkiler ile iktisadi ilişkilerin etkileşimine ilişkin araştırmalar 1960’lı ve 1970’li yıllar sonrası çok artmıştır. Türkiye’de başka bir ülke ile ilişkiler etkileşimli araştırılmayıp, siyasi

ilişkiler, iktisadi ilişkiler, kültürel ilişkiler başlığı altında ayrı ayrı toplanmaktadır. Rusya-Türkiye siyasi ilişkilerini veya iktisadi ilişkilerini ayrı ayrı ele alan çok sayıda araştırma vardır. Siyasi-iktisadi ilişkilerin etkileşimi çerçevesinde Rusya-Türkiye ilişkilerini ele alan araştırmalar nadirdir.

Uluslararası ortamda siyasi-ilişkiler ile iktisadi ilişkiler etkileşimini ele alan araştırmalar 1960'lı yıllarda artmıştır. 1960'larda USD'den vaz geçip altın standardına dönülmesini öneren özellikle General de Gaulle ve iktisat danışmanlarından Jacque Rueff'in önerileri sonrası Uluslararası Politik Ekonominin⁹ önerdiği yöntemle yürütülen araştırmalar artmıştır. Adı geçenlerce 1944'te ABD'nde Bretton Woods'da önerilen ve sonra oluşturulan sistem (USD, IMF, IBRD, WTO/GATT) ve USD'ye sağladığı ayrıcalıklar eleştiriliyordu.¹⁰ Halil Seyidoğlu 1960'lı yıllarda Bretton Woods sisteminin nasıl işlediği, kimlere yarar sağladığı ve kimlerin eleştirdiğini özetlemiştir:

“... dolar basmanın sifıra yakın ... maliyeti ile bu dolarları kullanarak elde ettiği yabancı mal ve hizmetlerin değeri arasındaki fark, bir anlamda ... kazancını oluşturur”. “... dolar stoklarına sahip olanlar... bu dolarları ABD'den... ithalatta kullanmayıp ellerinde tuttıkları sürece... bir tür faizsiz kredi açmış olurlar...” “Bretton Woods sistemi, ... sağladığı bu ayrıcalıklar dolayısıyla öteki ülkeler tarafından büyük eleştirilere uğramıştır. Nitekim geçmişte Fransa (de Gaulle), bu sistemi “gayri adil” ve “gayri ahlaki” olarak nitelendirmişti.”¹¹

Ekran görüntüsü 2: De Gaulle 1965'te Dolar Bunalımını Öngördü ve Altın Standardını Savundu/De Gaulle predicted the dollar crisis in 1965 and advocates the gold standard

Kaynak: <https://www.youtube.com/watch?v=eYgnGAR3-kM> erişim 06 Haziran 2018.

⁹ Arzu Al, “Politika-Ekonomi Kesişmesi: Yeni Bir Bilim Dalı Olarak Uluslararası Politik Ekonomi”, *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2/1, 2015, s. 154.

¹⁰ Seyidoğlu, *a.g.e.*, s. 577.

¹¹ Seyidoğlu, *a.g.e.*, s. 561.

4 Şubat 1965'te De Gaulle basın toplantısında USD'yi açıktan hedef almıştır. De Gaulle dolar sisteminin FED'e, fevkalade ayrıcalıklar sağladığını açıklamıştır. De Gaulle'ün beyanatu Fransa'nın USD'ler karşılığında FED'den önemli miktarda altın talep edeceğinin göstergesiydi. De Gaulle'nin altın standardına geri dönüş önerisi FED tarafından reddedilmiştir. Fransa'nın ardından Almanya'nın tutumu önem kazanmıştır. 1967'de Bundesbank'ın başkanı Karl Blessing FED Yönetim Kurulu Başkanı William McChesney Martin Jr.'a gönderdiği düzgünce ve resmen Almanya USD birikimlerini (rezervini) FED'den altın almak için harcamayacağına söz vermiştir.¹²

Araştırma Süreci

Araştırmada cevabı aranan soru/sorular için hem nitel hem de nicel verilere müracaat edilmiştir. Öncelikle Türkiye-RF ilişkilerinin üç türe ayrılabilceği kabul edilmiştir. Araştırmaya siyasi ilişkiler ile iktisadi ilişkilerin 1992-2000 yıllarında etkileşim halinde olması gerektiği beklentisi ile başlanmıştır. Araştırmada cevabı aranan sorular;

1-SSCB-Türkiye siyasi ilişkileri ile iktisadi ilişkileri etkileşim halinde miydi?

2-SSCB-Türkiye ilişkilerinde hangi ilişki türü bağımlı hangisi bağımsız değışkendi?

3-SSCB-Türkiye ilişkilerinin mirası RF-Türkiye ilişkilerine ne kadar aksetti?

4-RF-Türkiye siyasi ilişkileri ile iktisadi ilişkileri etkileşim halinde miydi?

5-RF-Türkiye ilişkilerinde hangi ilişki türü bağımlı hangisi bağımsız değışkendi?

Yöntem

Fiziki alem ya da insan yaşamına ilişkin meseleleri anlamamızın en iyi yöntemi nedir sorusuna cevap vererek yöntemimizi belirtelim. Ayrıştırma (analiz-çözümleme-tefrik) yöntemi her zaman yeterli ve geçerli olmayabilir. Parça bütün ilişkisini çözmeden, insan yaşamına ya da fiziki aleme ilişkin meseleleri ayrıştırarak anlamamız daima geçerli olmayabilir. Sadece atar damara bakarak insan kan dolaşımını anlayamayız. Atar damarı anlamak için dolaşım sisteminin tümünü ve insanı anlamak gerekir. Buna benzer şekilde meselemiz, sorunumuz yani 1992-2000 yılları arasında Türkiye-RF ilişkilerini anlama çabamızın yöntemi ayrıştırıp bırakmak değil parça ile parça ve parça ile bütün ilişkisini bulmaya matuf bir yöntem istinat eder.

1992-2000 yılları arasında Türkiye-RF ilişkileri siyasi ilişkiler ile iktisadi ilişkiler etkileşimi çerçevesinde incelenmiştir. Bu çerçevenin araştırma yönteminde siyasi ilişkilerin iktisadi ilişkilerden ve iktisadi ilişkilerin siyasi ilişkilerden bağımsız olmadığı varsayılır. Siyasi ilişkiler ile iktisadi ilişkiler hem yurtiçinde (Türkiye'nin içinde ve RF'nun içinde) hem iki ülke arasında (Türkiye ile RF arasında) hem de uluslararası ortamda (RF ve Türkiye'nin de içinde bulunduğu

¹² Volcker Paul and Gyohten Toyoo, Changing Fortunes: The World's Money and the Threat to American Leadership, Times Books, New York 1992, s. 42-43.

uluslararası ortam) gözlemlenebilir. Araştırmada iki ülke arasında (Türkiye-RF) siyasi ilişkiler ile iktisadi ilişkilerin etkileşimi gözlenecektir. Etkileşime dair veriler aranırken RF-Türkiye ilişkileri SSCB-Türkiye ilişkileri mirasını devralarak yürüdüğünden SSCB-Türkiye ilişkilerine dair veriler de aranıp toplanmıştır.

Amaç

1992-2000 yılları arasında Türkiye-RF ilişkilerinin anlaşılmasına katkıda bulunmaktır.

Veri Toplama

Türkiye ile RF'nun siyasi ilişkileri ve iktisadi ilişkilerine ilişkin veriler toplanmıştır. Siyasi ilişkileri iktisadi ilişkilerin nasıl etkilediğine ilişkin ve iktisadi ilişkileri siyasi ilişkilerin nasıl etkilediğine ilişkin veriler toplanmıştır.

Geçerlik ve Güvenirlik

Geçerlik ve güvenirlilik makul düzeyde sağlanmıştır. Araştırma betimsel geçerlik (descriptive validity), yorumlayıcı geçerlik (interpretive validity), kuramsal geçerlik-iç geçerlik (theoretical validity), genellenebilir geçerlik (generalizability validity), değerlendirmeci geçerlik (evaluative validity) ölçütlerinin farkında olunarak yürütülmüştür. Ancak Robert W. Cox'un kuram daima birileri ve bazı amaçlar içindir¹³ ve Edward Hallett Carr'ın "... nesnel gerçeğin varlığını iddia etmenin mümkün olduğu ancak hiçbir tarihinin ya da hiçbir tarih okulunun kendi başına buna kısmen yaklaşmaktan ötesini umut edemeyeceği ..." ¹⁴ iddiası unutulmamıştır. Günümüz toplumu ya da tarihteki toplum yaşamı araştırmaları sonuçlarının %100 hakikati (gerçekliği) yansıttığı söylenemez. %100 gerçekliğin ne olduğu ya da nasıl erişileceği çözülememiştir. Ahmet Zeki Velidi Togan bu durumu şöyle yorumlar: "... insanların tarafsızlığının nispi (relativ) olduğu meydana çıkar. Zaten insanın hadiselerle kıymet biçmek hususunda daima işine yarayacak sabit ve müstakar bir mi'yarı yoktur. «Ebedi hakikatler» denilen şeyler de her cemiyetin, her zamanın, hatta bir cemiyet içindeki muhtelif gurupların ve şahısların telakkilerine göre başka başka şekiller alıyor." ¹⁵

Verilerin toplanması ve sonuçların yorumlanıp, ilişkilendirilmesi aşamalarında hassasiyet gösterilmiştir, sahtecilikten (uydurma, fabrication), çarpıtmadan (falsification) kaçınılmıştır. Araştırma verileri tasviri geçerliğe uygun toplanmıştır. Veriler toplanırken önyargıya, varsayıma göre zorunlu olarak seçilmiştir, ayıklanmıştır. Edward Hallet Carr'ın görüşü; "... Tarihî olguları aramızın ve bulduğumuzda bu olguları tespit etmemizin ister istemez araştırmaya rehberlik eden

¹³ Robert W. Cox, "Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory," *Neorealism and Its Critics*, Ed. Robert O Keohane, Columbia University Press, New York 1986, s. 207.

¹⁴ Richard J. Evans, "Giriş," *Tarih Nedir?* İletişim Yayınları, İstanbul 2013, s. 12.

¹⁵ Ahmet Zeki Velidi Togan, *Tarihde Usul*, 4. baskı, Enderun Yayınları, İstanbul 1985, s. 114.

muhtemelen bilinçdışı inanış ve varsayımlar tarafından belirlendiği ...”¹⁶ “ ve “... Tarihi zorunlu olarak seçmelidir. Tarihi olguların oluşturduğu, tarihinin yorumundan bağımsız ve nesnel bir sert çekirdeğin var olduğuna inanmak ahmakça, ...”¹⁷ görüşü nazara, itibara alınmıştır. Böyle bir zorunlu seçime göre, eleğe göre erişime açık hiçbir belge, veri kasten araştırma dışında bırakılmamıştır ancak Dışişleri Bakanlığı arşivinin erişime açılmadığı/açılmadığı akılda tutulmaktadır. Veriler tasnif edilmiş ve vakaları tasvir için kullanılmıştır. Güvenilir verilere erişilmiş, teyit edilmiş, şüpheli veriler ya kullanılmamış ya da müphemliği belirtilmiştir. Bir kelimenin ancak bir anlamı olmasına çabalanmıştır. Değişik kaynaklarda, tercümelelerde geçen bazı ifadeler, çeviri farklılıkları, dizgi hataları, yazım hataları (örneğin, anlaşma, andlaşma, antlaşma, vd.) okurunun zihninde karmaşaya yol açmaması için düzeltilmiştir. Örneğin “anlaşma” karşılıklı olarak anlayışa, uzlaşmaya varmayı ifade etmek için kullanılırken “andlaşma” müzakere sonrası oluşturulan metni ifade etmek için kullanılmıştır.¹⁸ Dış politika, uluslararası politika vb.’nin makalede neyi ifade ettiği belirtilmiştir.

Verilerin güvenilirliği teyit edilmiştir. İki veri arasında tutarsızlık (rakam, tarih ya da çeviri farklılığı, olayın tespit ve %100 zıt yorumu ya da adlandırma farklılığı tespit edildiğinde mümkünse asıl kaynağa ulaşılmış, belgenin ya da olayın yaşandığı dönemdeki adlandırma (anlatılmak istenene uygun sözcük, kavram) tercih edilmiş ya da arşiv kayıtları tercih edilmiş ya da aynı konuda bir üçüncü veri, yorum bulunmuştur. Tutarsızlığa çözüm bulunamaması durumunda tutarsızlık açıklanmış ya da çoğunluğun görüşü benimsenmiştir. Kitap, makale, kayıt ve diğerlerinde Türkçe kurallarına aykırı kelime yazılışı varsa mümkün olduğunca Türk Dil Kurumunun güncel yazım kurallarına göre düzeltme yapılmıştır.

Verilerin yorumu ne %100 öznel ne de %100 nesnel değildir. Carr bunu şöyle açıklıyor; “Bir kere, tarihin olguları bize hiçbir zaman “arı” olarak gelmezler, çünkü arı bir biçimde var olmazlar ve var olamazlar: Her zaman kayıt tutanın zihninden kırılarak yansır. Bundan şu sonuç çıkar ki, bir tarih eserini ele alınca, ilk ilgileneneğimiz, içindeki olgular değil onu yazan tarihçi olmalıdır. ...”¹⁹ Yorumlama ve raporlandırma aşamasında araştırmacı yanlılığı ve yargılayanın, taraftarlığın (Rusya ve Rusları her olayda haksız çıkarmaya çabalama) araştırmaya yansımaması için konuyla ilgili eserleri bulunan tarafsız kaldığı, hakem olacağı varsayılan başka araştırmacılardan yardım alınmış ve görüşleri alındıktan sonra taslak metin güncellenerek makaleye son şekli verilmiştir.

Araştırma kuramsal geçerlik soruları (Araştırma anlamlı bir bütün oluşturuyor mu? Elde edilen bulgular, diğer tarihi kayıtlar, buluntular, kavramsal çerçeve veya kuramla uyumlu mudur? Açık olmayan olgular ya da olaylar belirlenmiş

¹⁶ Evans, *a.g.e.*, s. 13.

¹⁷ Edward Hallett Carr, *Tarih Nedir?*, İletişim Yayınları, İstanbul 2013, s. 62.

¹⁸ Andlaşma, anlaşma, sözleşme, misak, şart, protokol, genel senet, son senet, modus vivendi, mektup teatisi, vd. için bkz. Hüseyin Pazarıcı, *Uluslararası Hukuk*, Turhan Kitabevi, Ankara 2003, s. 46-48.

¹⁹ Carr, *a.g.e.*, s. 74.

midir? Bulguları açıklamada alternatif yaklaşımlar kullanılmış mıdır?) akılda tutularak yürütülmüştür.

Araştırma verilerinin konumlandırılması, yorumlama yöntemi ve süreci diğer araştırmalarda da kullanılabilir. Belirtilen kanıtlarla genellenebilir geçerlik (generalizability validity) ölçütü sağlanmıştır.

Araştırma değerlendirmeci geçerlik (evaluative validity) kistaslarını karşılamıştır. Varılan sonuçların benzer diğer araştırmalarla, verilerle (mesela Dışişleri Bakanlığı arşiv belgelerinin araştırmacılara açılması sonrası toplanacak veriler) teyit edilebileceği düşünülmektedir. Araştırma süreci ve sonuçları açıktır, tutarlıdır. Aynı konu üzerinde araştırmalar yürütülse, izlenecek araştırma süreci, veriler, bulgular ve sonuçların çelişmeyeceği düşünülmektedir. Ancak araştırma sonuçlarının tamamen yanlışlığı ya da doğruluğunun teyidi, ispatı, tarihi gerçeklikten ne kadar saptığının ölçümü için toplum yaşamının tekrarlanıp gözlemlenmesi mümkün değildir. Haritacıların, tüm fizik ölçümcülerin varsayımı toplum tarihçileri için de geçerli kabul edilmelidir; her ölçüm hatalıdır. Hatalı ölçümü etkileme olasılıkları azaltılarak ölçüm tekrarlanıp, mutlak olmadığı halde mutlak olduğu kabul edilenden ölçüm sapmalarının arındırılması önerilir. Hata mutlak gerçeklikten sapmadır. Mutlak gerçeklikten ne kadar sapıldığına mutlak (değişmez) sapma değeri dahi bulunamaz. Mutlak ölçümle, mutlak gerçekliğe erişildiği/erişileceği yanlışlığı hem toplum hem de evren (madde, ısı, ışık, hareket vd.) bilimlerinde şüphelidir. Buna göre “İktisadi-Siyasi İlişkiler Etkileşimi çerçevesinde Türkiye-RF ilişkileri 1992-2000”nin ölçümü teşebbüsü sonucunda erişilen ölçüm değerlerinin de hatalı olacağını hatta mutlak gerçeklikten ne kadar sapıldığına mutlak tespitinin bile şüpheli olacağı farkındalığı ile araştırma değerlendirilmelidir. Ancak araştırmanın bütünü değersiz olmadığı, ölçüm değerlerinin mutlak gerçekliğe yakınlaşmaya katkı sağlayacağından hareket edilmelidir. “Türkiye-RF ilişkileri 1992-2000” iktisadi-siyasi ilişkiler etkileşimi yönteminin önerileri ile ölçülmüştür.

Nitel araştırmalarda geçerlik temel ilkesi doğru anlatımdır. Tarih araştırmacıları kanıtların değerini sorgular. Değerlendirilen verilerin kıymeti teyit edilmiştir. Bu nedenle geçerlik temel ilkesi sağlanmıştır. Toplum tarihi verileri “süregiden ve tutarlı bir bütün oluşturan” birbirinden ayrı sayısız unsurlardan oluşur. Araştırmacı birbirinden ayrı zaman ve yerlerde ortaya çıkan veriler arasında bağlantı olduğunu fark ettiğinde geçerlik artar. Buna göre Türkiye-RF ilişkilerinde siyasi-iktisadi etkileşime ilişkin verilerin “tarihi seyirde süregiden ve tutarlı bir bütün oluşturduğu” fark edilmiştir. Bu surette nitel araştırmalar için hayati olduğunun bilinciyile lâkin sağlanması, ölçülmesi güç olan geçerlik ve güvenilirliğin ön şartlarına riayet edildiği sonucuna varılmaktadır. Ayrıca araştırmanın literatüre ve insan yaşamında karşılaşılan (siyasi) sorunların çözümüne katkısı vardır.

Bulgular

SSCB-Türkiye İlişkilerinde Siyasi İlişkiler-İktisadi İlişkiler Etkileşimi

SSCB-Türkiye ilişkilerine baktığımızda siyasi ilişkilerin + (pozitif) olduğu yıllarda dış ticaret ve kredi alışverişinin olduğunu görürüz. Eldeki verilerin Tablo

1'e işlenmesi ile SSCB-Türkiye iktisadi ilişkilerinin siyasi ilişkilere bağımlı olduğu şüpheye mahal bırakmayacak şekilde görülür. SSCB-Türkiye dış ticareti ve SSCB-Türkiye kredi ilişkileri bu iddiamızı kanıtlar. SSCB ile Türkiye arasında siyasi ilişkiler pozitif (+) iken; SSCB'nden Türkiye'ye ya da Türkiye'den SSCB'ne kredi akışını görüyoruz. Yine siyasi ilişkiler pozitif (+) iken dış ticaret (ithalat, ihracat) akışını görüyoruz. Terside doğrudur. Yani siyasi ilişkiler negatif (-) iken kredi ve dış ticaret akışı durmuştur. Bunun nedeni nedir sorusunun cevabı önem kazanıyor.

Bu soruya cevap vermek için SSCB ekonomisinin genel niteliklerini, yapısını hatırlamakta fayda vardır. SSCB ekonomisinin tamamına yakını kamu kesimi oluşturuyordu, SSCB ekonomisinde özel kesime SSCB'nin son yıllarına kadar yer yoktu. Mal ve hizmetler devlet eliyle üretiliyor ve satılıyordu. Dış ticaret ve krediler de devletin denetiminde genişletiliyor ya da daraltılıyordu. O halde egemenliği elinde tutan, kullanan ve koruyanlar (SSCB devletinin yöneticileri) aynı zamanda dış ticaret ve kredileri de ellerinde tutuyorlardı. Gorbaçov dönemine kadar SSCB'nde çok partili seçimlere, sivil toplum kuruluşlarına, muhalefete müsaade edilmediğinden seçmenlerin dış ticarete ilişkin görünür bir tepkisi yoktu ya da seçmenlerin yöneticileri yönlendirebilecek araçları, kuvvetleri yoktu.

Tablo 1: SSCB-Türkiye Arası Siyasi İlişkiler, Krediler, Dış Ticaret, İktisadi İlişkiler

Tarih	SSCB'nin açtığı krediler	Türkiye'nin açtığı krediler	SSCB-Türkiye Siyasi İlişkileri	Türkiye'nin SSCB'ye ihracatı (milyon USD)	SSCB'nin Türkiye'ye İhracatı (milyon USD)	SSCB-Türkiye İktisadi ilişkileri
1923	0	0	4	1,04	1,82	
1924	0	0	4	1,04	3,30	
1925	0	0	4	2,61	3,26	
1926	0	0	4	2,71	4,41	
1927	0	0	4	3,17	3,51	
1928	0	0	4	3,28	6,13	
1929	0	0	4	2,61	7,03	
1930	1,6 milyon USD	0	4	3,61	4,99	
1931	0	0	4	2,21	3,42	
1932	8 milyon altın dolar	0	4	2,57	2,81	
1933	0	0	4	2,68	2,36	
1934	0	0	4	2,88	3,09	
1935	0	0	4	3,30	3,43	
1936	0	0	4	3,15	4	
1937	0	0	4	5,15	5,61	
1938	0	0	4	4,07	4,67	
1939	0	0	4	3,11	2,70	
1940	0	0	4	0,55	0,69	
1941	0	0	4	0,59	0,06	

1942	0	0	4	0,09	0,72
1943	0	0	4	0	0,02
1944	0	0	4	2,17	0,05
1945	0	0	-3	0	0,08
1946	0	0	-3	0,07	0,01
1947	0	0	-3	0	0
1948	0	0	-3	0,15	0
1949	0	0	-3	0,25	0,01
1950	0	0	-3	0,42	0
1951	0	0	-3	2,05	0
1952	0	0	-3	2,36	0
1953	0	0	-3	2,38	0
1954	0	0	1	5,17	3,41
1955	0	0	1	5,24	8,28
1956	0	0	1	6,56	5,21
1957	3.4 milyon ruble	0	3	5,50	11,20
1958	1.018.525 USD	0	3	11,34	6,91
1959	0	0	3	4,80	6,59
1960	0	0	3	4,88	5,96
1961	0	0	3	4,47	8,35
1962	0	0	3	5,46	6,41
1963	0	0	3	7,08	8,84
1964	0	0	3	9,04	7,91
1965	0	0	3	18,85	16,50
1966	0	0	3	18,47	25,85
1967	200 milyon USD	0	4	28,41	27,49
1968	0	0	4	29,86	30,18
1969	0	0	4	29,96	33,26
1970	0	0	4	29,37	38,75
1971	0	0	4	34,24	63,98
1972	0	0	4	41,60	120,10
1973	0	0	4	50,38	125,42
1974	0	0	4	77,46	95,02
1975	0	0	4	73,64	73,65
1976	0	0	4	80,99	88,95
1977	0	0	4	80,40	81,97
1978	0	0	4	105,23	68,36
1979	0	0	4	126,73	108,23
1980	0	0	4	168,96	182,88
1981	0	0	4	193,68	163,63
1982	0	0	4	124,03	106,67

1983	0	0	4	88,70	237,56
1984	0	0	4	138,50	313,05
1985	0	0	4	190,05	220,72
1986	0	0	4	140,58	352,64
1987	0	0	4	169,49	306,98
1988	0	0	4	271,40	442,62
1989	0	300 milyon USD	4	704,77	625,01
1990	0	650 milyon USD	4	531,14	1247,43
1991	0	200 milyon USD	4	610,60	1096,61

Kaynaklar: İthalat ve ihracat rakamları için Виктор Николаевич Коптевский, Россия-Турция: Этапы Торгово-Экономического Сотрудничества (ИБ РАН, 2003), s. 411-414.20 Ali Başaran, “Siyasi İlişkiler Kredi İlişkileri Etkileşimi: Sovyetler Birliği-Rusya Federasyonu-Türkiye Örneği (1930-2000),” *Karadeniz Araştırmaları*, 54, 2017, s. 219.

Tablo 1’de siyasi ilişkilerin pozitif olduğu yıllar yeşilin tonları ile negatif (-) olduğu yıllar ise kırmızının tonları işaretlenmiştir. 1925-1944 arası siyasi ilişkiler +4 seviyesinde iken 1945’te aniden -3 seviyesine indirilmiştir. SSCB’nin siyasi talepleri²¹ SSCB-Türkiye ilişkilerini -3 seviyesine indirmiştir. 1953’te Stalin ölmüş/öldürülmüş yeni Sovyet hükümeti²² 1945’teki taleplerinden 30 Mayıs 1953 günü yazılı bildirimle vazgeçmiştir,²³ siyasi ilişkiler +1 seviyesine yükselmiştir. Ancak Türkiye, Sovyetlerin barış mesajını uzun süre tereddütle karşılamıştır.

²⁰ Виктор Николаевич Коптевский, *Россия-Турция: Этапы Торгово-Экономического Сотрудничества*, ИБ РАН, Москва 2003, s. 411-414.

²¹ “3-Dostluğun Sona Erişi; Molotov, 19 Mart 1945 günü saat 15.00’de kabul ettiği Türkiye Büyükelçisi Selim Sarper’e, Sovyet Hükümeti adına, Rusça yazılı metnini de verdiği aşağıdaki bildiri yapımıştır: Kâmuran Gürün, *Türk-Sovyet İlişkileri (1920-1953)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2010, s. 276.

²² “30 Mayıs 1953 günü, Molotov, Türk Büyükelçisini davet ederek, sözlü bir izahatı müteakip, aşağıdaki yazılı bildiriye kendisine tevdi etmekteydi: ... İyi komşuluk münasebetlerinin idamesi ve barış ve emniyetin tarsine namına, Ermenistan ve Gürcistan Hükümetleri Türkiye’ye karşı toprak iddialarından sarfinazar etmeği mümkün telâkki etmişlerdir. ... Bu suretle Sovyet Hükümeti, Sovyetler Birliğinin Türkiye’ye karşı hiçbir toprak iddiasında olmadığını beyan eder.” Gürün, *a.g.e.*, s. 310.

²³ “Bu suretle Sovyet Hükümeti, Sovyetler Birliğinin Türkiye’ye karşı hiçbir toprak iddiasında olmadığını beyan eder.” Gürün, *a.g.e.*, s. 310.

Tablo 2: Türk Eximbank'ın SSCB'ye Açtığı Kredi Andlaşmaları

Kredi andlaşması tarihi	Kredi limiti	Kredi türü
18 Nisan 1989	150 milyon USD ²⁴	İhracat kredisi
28 Temmuz 1989	150 milyon USD ²⁵	İhracat kredisi
<u>Temmuz 1990*</u>	<u>350 milyon USD</u>	<u>Yatırım kredisi</u>
20 Aralık 1990	300 milyon USD ²⁶	İhracat kredisi
28 Mayıs 1991	200 milyon USD ²⁷	İhracat kredisi
Açılan toplam	800 milyon USD	
Kullandırılan toplam	600 milyon USD	

* Uygulama protokolü 15 Aralık 1995'te RF ile imzalanmıştır. Açılan kredi toplamına dâhil edilmemiştir.

Kaynak: Ali Başaran, “Siyasi İlişkiler Kredi İlişkileri Etkileşimi: Sovyetler Birliği-Rusya Federasyonu-Türkiye Örneği (1930-2000),” *Karadeniz Araştırmaları*, 2017, 54, s. 222.

1945'teki SSCB'nin Türkiye'den siyasi talepleri SSCB-Türkiye dış ticaretin 0'a kadar geriletmiştir. 1945-1953 yılları arasında 7 yılda taraflardan birinin (SSCB ya da Türkiye) karşı tarafa ihracatı 0, 1947'de ise her iki tarafın ihracatı da 0'dır. SSCB'nin taleplerinden vazgeçmesiyle birlikte dış ticaret arttırılmıştır. Bu sonuç bize SSCB-Türkiye dış ticaretinin siyasi ilişkilere bağımlı olduğunu gösteriyor.

SSCB-Türkiye dış ticareti neden siyasi ilişkilere bağımlıdır sorusunun cevabı iki ülkenin iktisadi sisteminde, düzeninde aramak gerekir. Anılan yıllarda SSCB'nde idari komuta ekonomisi uygulanıyordu. Türkiye ekonomisinde ise kamu kesiminin payı özel kesimden fazlaydı. SSCB devlet yöneticileri SSCB içerisinde ve SSCB'nin dış dünya ile tüm iktisadi faaliyetlerine karar veriyor, planlıyor, planın uygulamasına nezaret ediyorlardı. Bu halde SSCB yöneticilerinin SSCB dış iktisadi ilişkilerini serbest akışına bırakması gibi bir durum yoktu. Bu durum SSCB'nin son yıllarına kadar sürdü. SSCB'nin son yıllarında, Mihail Sergiyeviç Gorbaçov döneminde, çok sayıda gerçek kişinin SSCB'nden Türkiye'ye gelişine müsaade edilmesi, yavaş yavaş idari komuta ekonomisinin gevşetilmesi dış iktisadi ilişkilerin kısmen, çok cüzi oranda, serbest akışına yol açtı. SSCB'nin dağıtılması²⁸ sonrası

²⁴ *Milliyet*, 19 Nisan 1989, s. 5.

²⁵ *Milliyet*, 18 Temmuz 1989, s. 5.

²⁶ *Milliyet*, 21 Aralık 1990, s. 5.

²⁷ *Milliyet*, 30 Mayıs 1991, s. 5.

²⁸ “Biz, 1922 tarihli Birlik Antlaşması'nı imzalayan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'nin kurucu devletleri Belarus Cumhuriyeti, Rusya Federasyonu (RFSSC) ve Ukrayna, metnin bundan sonrasında Yüksek Akit Taraflar olarak adlandırılmak üzere, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'ni uluslararası hukukun bir öznesi ve bir jeopolitik gerçeklik olarak varlığının sona ermekte olduğunu beyan ederiz. ...” <http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/sovyetler-birliğini-dagitan-anlasma-erisim-02-nisan-2019>. “Yaklaşık 5 saat. Sabah 10.00'da başladı ve 15.00 gibi bitti. En sonunda bizler, Sovyetler Birliği'ni kuran 1922 tarihli kurucu antlaşmayı feshettiğimizi ilan eden anlaşma metnini imzaladık. Bu, Bağımsız Devletler Topluluğu'nun kuruluşu konusundaki genel esasları belirleyen, daha sonra başka anlaşmalarla takviye edilecek olan bir çerçeve anlaşmaydı.

RF'nun piyasa ekonomisine hızlı geçişiyle dış ticaretin siyasi ilişkilerle bağı gevşedi. Turgut Özal SSCB cumhuriyetleriyle iktisadi ilişkilerin siyasi gerginlikleri engelleyeceğini düşünüyordu:

“... Belki aynı gümrükleri uygulamak, insanların dolaşımını, ticaret yapmasını, iş yapmasını kolaylaştırmak, vize sistemini de basitleştirmek. ... Tecrübeler şunu göstermiştir. Ekonomik işbirliği ilkeler arasındaki gerginliği büyük çapta yumuşatıyor. ... daha ileride büyük gerginlikler olmasına engel olmak. Bunun da en kolay hal tarzı ülkeler arasındaki ekonomik işbirliğini, alışverişini, insanların birbirine gidip gelmesini kolaylaştırmaktan geçiyor. ...”²⁹

SSCB devlet yöneticileri SSCB-Türkiye dış ticaretinde olduğu gibi SSCB-Türkiye kredi ilişkilerine de karar verdi, planladı, planın uygulamasına nezaret etti. İki ülke arasında kredi ilişkileri genelde dış ticaretten sonraki aşamayı temsil eder. Özel kişilerin iktisadi yaşamında da böyledir. Güven, itimat artınca borç verilir, kredi açılır. SSCB yöneticileri 1953'te Türkiye'den siyasi taleplerinden vazgeçince dış ticaret hacmi arttırılmıştır. SSCB'nin Türkiye'ye ihracatı 1953'te sıfır iken 1954'te 3,41 milyon USD'na çıkarılmıştır. Ancak SSCB ile kredi andlaşması için 1957'yi beklemek gerekmiştir. Tablo 2'de SSCB ile kredi andlaşmaları verilerine göre 1957 ve 1958'deki kredi andlaşmaları ile mukayese edildiğinde 1967'deki andlaşma rakamının büyüklüğü ortaya çıkar. Bu halde hem 1967-1958'de hem 1967'de siyasi ilişkiler pozitif ekseninde olmalıdır.

Tablo 3: SSCB'nin Türkiye'ye Açtığı Kredi Andlaşmaları

Kredi andlaşması tarihi	Kredi limiti	Kredi türü
Şubat 1930	1.6 milyon USD	Tüketim malları ithalatı kredisi
6 Mayıs 1932	8 milyon altın dolar	Yatırım malları ithalatı kredisi
24 Temmuz 1957	3.4 milyon ruble	İş Bankasına açılan kredi
Mart 1958	1.018.525 USD	Sünerbank için dokuma tezgâhı ³⁰
25 Mart 1967	200 milyon USD	Yatırım malları ithalatı kredisi

Kaynak: Ali Başaran, “Siyasi İlişkiler Kredi İlişkileri Etkileşimi: Sovyetler Birliği-Rusya Federasyonu-Türkiye Örneği (1930-2000),” Karadeniz Araştırmaları, 54, 2017, 207-234, s.217.

Fakat anlaşmanın en önemli kısmı, başlangıç bölümünde, ‘Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği’nin uluslararası hukukun bir öznesi ve bir jeopolitik gerçeklik olarak, varlığının sona erdiği’ ifadesiydi. Böylelikle, bir dönem kapanmış oluyordu.” Deniz Bektay’ın Leonid Kravçuk ile 8 Aralık 2014 tarihli söyleşi, “Gorbaçov’dan önce Bush öğrendi”, <http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/gorbacovdan-once-bush-ogrendi> erişim 02 Nisan 2019.

²⁹ *Cumhurbaşkanı Turgut Özal’ın Harp Akademilerindeki Konuşmaları*, (İstanbul, Harp Akademileri, 15 Şubat 1991), s. 42-43’dan aktaran Hikmet Özdemir, “Turgut Özal ve Avrasya,” *Avrasya Dünyası*, 2, 2018, s. 6.

³⁰ *TBMM Zabıt Ceridesi Sekseninci İnikat*, 13 Haziran 1958, Devre 11, C: 4, İçtima 1, s. 476.

RF-Türkiye İlişkilerinde Siyasi İlişiler-İktisadi İlişkiler Etkileşimi

SSCB 1991’de dağıtılıp Türkiye’nin RF’nun bağımsızlığını 24 Aralık 1991’de tanınmasıyla SSCB-Türkiye ilişkileri devri kapanıp RF-Türkiye ilişkileri devri açıldı. RF, SSCB’nin devam eden devleti olduğunu iddia etti. Türkiye RF’nun iddiasını zımnen kabul etti.³¹

RF ile SSCB üç bakımdan (toprak, yöneticilerin belirlenmesi ve ekonomi politikaları) karşılaştırıldığında RF’nun oldukça farklılaştığı görülür. SSCB toprakları 15 bağımsız cumhuriyetin toprağına dönüştürülmüştür. SSCB sonrası RF toprak ve nüfusa göre mukayese edildiğinde SSCB sonrası en büyük devlet olarak ortaya çıksa da RF toprakları SSCB topraklarından milyonlarca m² daha küçüktür. Küçülen SSCB toprakları nedeniyle Türkiye’nin yüzyıllardır ilk kez Rusya ile kara sınırdaşlığı sona ermiştir. Yine yüzyıllardır Rusya’nın ilk kez Türkiye’ye yakın komşu devletlerdeki nüfuzu (kontrolü) neredeyse, Ermenistan hariç, sıfırlanmıştır. Bir diğer fark SSCB ile RF yöneticilerinin seçimine ilişkindir. Genel olarak SSCB yöneticileri Komünist Parti içinden seçilirken RF’nda vatandaşlar rekabet halindeki partilerin adayları arasından devlet yöneticilerini seçme hakkına kavuşmuşlardır. Bir diğer önemli fark ekonomi politikalarına ilişkindir. SSCB’nde uygulanan ekonomi politikaları ile RF’nda uygulanmaya başlayan ekonomi politikaları çok farklıdır. Başlangıçta RF’nda SSCB ekonomisinin, idari komuta ekonomisinin, serbest piyasa ekonomisine dönüştürülmesi politikası uygulanmıştır. RF’nda Batıcıların hazırladığı, Batılıların desteklediği şok tedavi namıyla maruf iktisat politikaları RF-Türkiye iktisadi ilişkilerini etkilemiştir.

RF’nda ekonomi politikalarının SSCB ekonomi politikalarından farklılaştırılması sürecinde Türkiye-RF iktisadi ilişkileri çeşitlenmiş, iktisadi ilişkilerin tutarı (para) ve miktarı (hacim) artmıştır. Yaklaşık 60 yıl önce 1920’li-1930’lu yıllarda, Atatürk döneminde iktisadi ilişkiler çeşitlendirilmiş, tutarı (para) ve miktarı yöneticilerin iradeleriyle arttırılmıştı. Atatürk döneminde çeşitlendirilen iktisadi ilişkiler SSCB’nin siyasi talepleri sonrası devlet yöneticilerince inkıtaa uğratılmışsa da yine devlet yöneticilerince 1950’li yılların ikinci yarısından sonra tekrar çeşit, tutar ve miktarı arttırılmaya çabalanmıştır. Çünkü Stalin sonrası politbüro’nun Türkiye’ye bakışı değişmiştir. Stalin’in ölümü/öldürülmesi³² sonrası yeni SSCB yönetimi Türkiye’den 1945’deki taleplerin yersizliğini önce kendi içinde kabul etmiştir. Bir Politbüro toplantısında 1957’de Kruşçev, Molotov’u azarlamıştır: “Sen ve Stalin İran ve Türkiye’nin bir düşman yapılmasının sorumlularısınız, bu ülkelerin düşman yapılmasına hiç gerek yoktu, bunlarla geçmişte tam bir mutlulukla iş birliği yapmıştık.”³³ Devlet yöneticilerinin çabası SSCB sonuna kadar süre gitmiştir. Devlet yöneticilerinin iktisadi ilişkilerin çeşit, tutar ve hacmine etkisi ile özel kişilerin etkisini mukayese ettiğimizde SSCB’nde devlet yöneticilerinin RF’nda ise özel kişilerin (gerçek ve tüzel) öncülük ettiği aşikârdır.

³¹ Ali Başaran, “Dış Siyasi, İktisadi İlişkiler Etkileşimi Çerçevesinde Yeltsin Dönemi Rusya-Türkiye İlişkileri”, *Ankara Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Ankara 2013, s. 18.

³² Öldürüldüğüne dair iddialar da vardır.

³³ Norman Stone, “Russia and Turkey in Historical Perspective,” *Avrasya Dünyası*, 2, 2018, s. 74.

Yukarıda sayılan RF ile SSCB arasındaki toprak, yöneticilerin belirlenmesi ve ekonomik sistem farklılıkları Türkiye-RF ilişkilerinin zeminini açıklar. SSCB-Türkiye ilişkileri büyük ölçüde kamu tüzel kişilerinin ilişkilerinden ibaretti. Oysa Yeltsin döneminde RF-Türkiye ilişkileri, kamu tüzel kişileri, özel hukuk tüzel kişileri (vakıf, dernek, ticari ortaklıklar) ve gerçek kişilerin toplamından oluşmuştur. RF-Türkiye ilişkilerinde özel kişiler, siyasi ilişkileri de etkilemeye başlamıştır.³⁴

Yeltsin dönemi boyunca (1992-2000) RF yöneticileri SSCB gibi bölünme, metastaz, tehlikesinden korkuyorlardı. Bu tehlike RF-Türkiye siyasi ilişkilerinin negatif (-) ekseninde kalmasının en önemli nedenlerindedir. Yeltsin döneminde (1992-2000) RF-Türkiye siyasi ilişkileri Edward Azar³⁵ siyasi ilişkiler ölçeğine göre -3 (askeri hazırlıkların yoğunlaşması) ile -1 (hoşnutsuzluk belirtme) arasında dalgalanmıştır. RF-Türkiye iktisadi ilişkilerinin başarısı, siyasi ilişkilerin -3'ün altına inmesini engellemiştir ve iktisadi ilişkiler siyasi ilişkileri pozitif yönde ilerletme ihtiyacını doğurmuştur.

RF-Türkiye Dış Ticareti

RF-Türkiye dış ticaret hacmi 1998'e kadar sürekli artmıştır. 1998 ve 1999'daki düşüşün nedeni RF'nda Ağustos 1998'de yaşanan iktisadi buhrandır.

Tablo 4: RF-Türkiye Arası Siyasi İlişkiler, Krediler, Dış Ticaret, İktisadi İlişkiler

Tarih	RF'nun açtığı krediler	Türkiye'nin açtığı krediler	RF-Türkiye Siyasi İlişkileri	Türkiye'nin RF'ye ihracatı*	RF'nun Türkiye'ye ihracatı*	RF-Türkiye İktisadi ilişkileri
1992	0	0	-3	441,9	1040,8	+1
1993	0	0	-2	504,7	1542,3	+1
1994	0	0	-3	820,2	1046,0	+1
1995	0	350 milyon USD	-3	1.238,2	2.082,3	+2
1996	0		-2	1.493,6	1.900,2	+2
1997	0		-2	2.056,4	2.174,2	+2
1998	0		-1	1.348,0	2.155,0	+2
1999	0		-1	588,7	2.374,0	+2

* Milyon USD

Kaynak: Ali Başaran, "Siyasi-İktisadi İlişkiler Etkileşimi Çerçevesinde Yeltsin Dönemi", *RF-Türkiye Dış Ticaretinin Tahlili*, 1992-2000, s. 56.

RF-Türkiye Kredileri

İki ülke arasında iktisadi ilişkilerde dış ticaret aşamasından sonra ya da birlikte kredi aşaması beklenir. Kredi alışverişi güvene işaret eder. Yurtiçinde işletmeler arasında alışveriş güvenle ilerlerse, zamanla kredilerin yardımıyla

³⁴ Başaran, *a.g.e.*, s. 121.

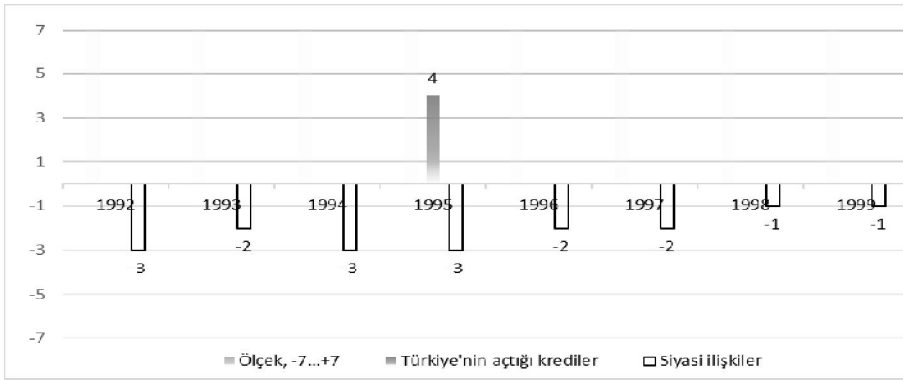
³⁵ Edward Azar ölçeği için bkz. Önder Arı, Uluslararası İlişkiler Bakımından Türkiye ve Komşuları, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi*, İstanbul 1977, s. 22-24.

alışverişin arttırılması, zamandan kazanç temini yoluna gidilir. Aynı durum ülkeler arasında da yaşanır.

Grafik 2’de Türkiye’nin RF’na 1995’te açtığı kredi gösterilmiştir. Özel kişiler arası kredi ilişkileri gösterilmemiştir. 1992-1999 yılları arasında özel kişiler arasında kredilerin yüksek rakamlara ulaştığı tahmin edilmektedir. Laleliye alışverişe gelen Rusya vatandaşlarına zamanla kredili mal satıldığı bilinmektedir. Ancak bu rakamları tahmini de olsa tespit edip grafiğe yansıtılmak mümkün olmamıştır.

SSCB-Türkiye kredi ilişkileri siyasi ilişkilerin pozitif (+) olduğu yıllara rast gelirken 1995’te Türkiye RF’na kredi açtığına siyasi ilişkiler negatif (-) durumdaydı. Türkiye-RF ilişkileri negatif iken Türkiye neden RF’na kredi açmış olabilir sorusunun cevabı kredi andlaşmalarının muhteviyatında mündemiçtir.

Grafik 2: Siyasi İlişkiler ve Türkiye’nin RF’ye Açtığı Kredi, 1992-1999

RF-Türkiye Yatırımları

İki ülke arasında iktisadi ilişkilerde dış ticaret ve kredilerden sonra yatırım aşamasına gelmesi beklenir. Yatırımcılar genelde iki ülke arasında hem siyasi hem de iktisadi istikrar beklentisine sahipse, siyasi ve iktisadi risklerin azaldığına kanaat getirirse yatırım kararına varırlar. Dış ticaret kısa süre içinde gerçekleşirken yatırımlar orta ve uzun vade gerektirdiğinden, yatırımlar orta ve uzun vadede ölçülebilir, katlanılabilir riskler gerektirir.

Devlet yöneticileri yatırımcıları siyasi ve iktisadi ilişkilerin istikrarlı seyredeceğini, risklerin düşük olacağını umdukları ülkelere yönlendirir ve bu ülkelerdeki yatırımları değişik yöntemlerle desteklerler, teşvik ederler. İşte bu nedenle 92/2805 ve 93/4000 sayılı Teşvik Kararı’na istinaden fon kaynaklı krediden yararlanmak üzere, 1993 eylül sonu itibariyle Rusya’da üstlenilen toplam tutarı 289.453.000 USD olan 10 proje için Yurtdışı Müteahhitlik Teşvik Belgesi tanzim edilmiştir.³⁶ Teşvik belgesiz taahhütlerin toplam tutarı ise oldukça yüksektir. SSCB

³⁶ “Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Dünyada Küreselleşme ve Bölgesel Entegrasyonlar (AT, NAFTA, PASİFİK) ve Türkiye (AT, EFTA, KEİ, Türk Cumhuriyetleri, EKİT (ECO), İslam Ülkeleri) İlişkileri ÖİK: Türkiye-Karadeniz Ekonomik İşbirliği İlişkileri Alt Komisyonu Raporu

ile doğalgaz anlaşması çerçevesinde 1988’de ilk kez SSCB’ye giren Türk müteahhitleri için SSCB ve RF zamanla en önemli pazarlardan biri haline gelmiş, Temmuz 1993 itibariyle 15 Türk işletmesi Rusya Federasyonu’nda 2,8 milyar USD tutarında 62 iş almıştır.³⁷

Tablo 5: 1993 Eylül Sonu İtibariyle Yurtdışı Müteahhitlik Teşvik Belgesi Tanzim Edilen Projeler

Yatırım Konusu	Firma	Yeri	Proje Bedeli (Bin \$)
5 yıldızlı 650 yataklı otel inşaatı	GAMA	Rusya (Sochi)	34.750
Hastane inşaatı	İDİL	Rusya (Tümen)	73.825
715 yataklı otel kompleksi inşaatı	STFA	Rusya (Başkortostan Cumhuriyeti)	29.300
Çocuk maması üretim tesisleri inşaatı	SOYAK	Rusya (Griazi)	39.964
Otel kompleksi inşaatı	AKPINAR	Rusya (Moskova)	10.557
Villa ve hizmet binası inş.	AKPINAR	Rusya (Moskova)	12.844
Konut, hizmet bloku, banka inşaatı	EMT Erimtan (Moskova) Müşavirlik	Rusya (Moskova)	16.170
2700 ton/gün kapasiteli atık su kazanı inşaatı ve montajı	GAMA	Rusya (Bratsky)	33.593
UFA eski çarşı binasının rekonstrüksiyu ve restorasyonu	MİMTAŞ	Rusya (Başkortostan Cumhuriyeti)	31.625
İran büyükelçiliği, kançılırya, lojman inşaatı	Alsim ALARKO	Rusya (Moskova)	6.825
Toplam			289.453

Kaynak: Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Dünyada Küreselleşme ve Bölgesel Entegrasyonlar (AT, NAFTA, PASİFİK) ve Türkiye (AT, EFTA, KEİ, Türk Cumhuriyetleri, EKİT (ECO), İslam Ülkeleri) İlişkileri ÖİK: Türkiye-Karadeniz Ekonomik İşbirliği İlişkileri Alt Komisyonu Raporu Kitap 4,” T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı Yayın No: DPT: 2379 - ÖİK: 443, Ankara 1995, s. 35-36.

Kitap 4,” T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı Yayın No: DPT: 2379 - ÖİK: 443, Ankara 1995, s. 35.

³⁷ “Yedinci Beş Yıllık ...”, *a.g.e.*, s. 70.

Sadece Türk işletmeleri RF’nda faaliyet göstermiyor, RF kaynaklı işletmeler de Türkiye’de faaliyetlerini sürdürüyordu. 1993 yılı Ağustos sonu itibariyle, Türkiye’de faaliyet gösteren RF kaynaklı işletmelerin sermayesi 56.878 milyon TL’idi.³⁸ RF kaynaklı şirketlerin Türk ve Rus ortakları daha önce acentelik veya mümessillik ilişkisinde sürdürdükleri işbirliğini Türkiye’de ortak şirket kurmak suretiyle güçlendirmişlerdir.³⁹

Türkiye-RF Siyasi İlişkileri

Türkiye-RF siyasi ilişkileri Yeltsin döneminde siyasi ilişkiler ekseninin negatif (-) tarafında kaldı. Türkiye-RF ilişkilerinin negatif tarafta kalmasının nedeni SSCB’nin dağıtılmasıyla beliren siyasi sorunlara Türk milletinde doğan tepkiydi. Tepkinin kaynağını Rusya İmparatorluğu ve Osmanlı İmparatorluğu mücadelesi yıllarında aramak gerekir. Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının 1/3’ü⁴⁰ Karadeniz’in çevresindeki ülkelerden, Adriyatik Denizi çevresindeki ülkelerden gelenlerden (muhacirler) oluşuyordu. Kırım’ın Rusya’ya kaybıyla başlayıp süregelen Müslümanların (Tatar, Çeçen, Çerkez, Boşnak, Arnavut, vd.) Karadeniz’in, Adriyatik’in çevresinden Osmanlı topraklarına kaçışının, kurtuluşunun sonucunda Türkiye’de yaşayan doğup, büyüyen, çoğalan nesillerden her daim RF’na güçlü tepki süregelmiştir.

Rusya İmparatorluğu’ndan ya da kışkırtıklarının korkusundan Anadolu’ya kaçan muhacirler büyük başarılar kazanmış Osmanlıya, Türkiye’ye şekil ve istikamet vermişlerdir. Muhaceret sonrası Osmanlı’ya gelen, TC’nde doğan, yetişen nesiller ülkenin ekonomisi ve yönetiminde büyük başarılar kazandılar. Bunlardan Kırım doğumlu Sabri Ülker’in kurduğu “Ülker” ekonomide, Genel Kurmay Başkanı Doğan Güreş askeri bürokraside, Rauf Orbay ülke yönetiminde, Aytunç Altındal yayıncılıkta, Türkan Şoray sinemada örnek gösterilebilir. Rusya’nın kaçırttığı muhacirler Türkiye ekonomisi, siyaseti, bilimi ve sanatının tepe nokta-

³⁸ “Yedinci Beş Yıllık ...”, *a.g.e.*, s. 34.

³⁹ “Yedinci Beş Yıllık ...”, *a.g.e.*, s. 34.

⁴⁰ “Bugün Türkiye’de yaşayan her üç kişiden biri ya kendisi, ya ana-babası, ya da yakın ataları göçmendir. Atatürk kendisi de bir göçmendi.” Halil İncalcık, “Türkiye Cumhuriyeti ve Osmanlı,” *Doğu Batı*, 5, 1998, 8-19, s. 18. Kemal Karpat 1862-1870 yılları arasında Rusya’nın tehdidi altındaki bölgelerden Osmanlı ülkesine göç edenlerin sayısının 2 milyon civarında olduğunu tahmin eder. <https://islamansiklopedisi.org.tr/nufus-erisim-03/04/2019>. “... daha 19. Yüzyıldan beri Osmanlı Devleti ve Türkiye’de vuku bulan göçler, ülkeyi Müslümanlaştırmış ve Türkleştirmiş, adeta kaçınılmaz bir şekilde milli devlete dönüştürmüştür. ...” Kemal H. Karpat, *Kısa Türkiye Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2017, s. 269. “... Böylece 1850-1900 arası Osmanlı Devleti’ne, eski toprakları olan Kırım, Kafkasya ve Rumeli’den en az beş milyon insan göç etmiştir. Bu miktar o tarihlerdeki Anadolu ve Rumeli Müslüman nüfusunun yaklaşık olarak %30’undan fazladır.” Karpat, *a.g.e.*, s. 76. “1864’ten 1922’ye kadar en az 4,5 milyon Osmanlı tebaası Müslüman hayatlarını kaybetmiştir. Ayrıca, İmparatorluğun dağılma döneminde, yaklaşık 5 milyon Osmanlı vatandaşı Balkanlar ve Kafkaslardaki anayurtlarından sürülmüşler, İstanbul’a ve Anadolu’ya sığınmak zorunda kalmışlardır.” Dışişleri Bakanlığı, “1915 Olaylarına Dair Türk-Ermeni Uyuşmazlığının Arka Planı,” n.d., http://www.mfa.gov.tr/data/DISPOLITIKA/2016/1915-olaylarina-dair-turk_ermenii-uyusmazliginin-tarihi-araka-planii_turkce.pdf erişim 09 Nisan 2019.

larında oldukları SSCB sonrasındaki yıllarda genelde yeni Osmanlıcı ve Turancı eğilimli hükümetlerin iktidarına destek veriyorlarken RF-Türkiye siyasi ilişkilerinin olumsuz seyretmesine matuf olaylar yaşanıyordu. Türkiye'nin kuzey doğusunda Rusya yönetiminin desteği ile Ermenilerin Azerileri katletmesi ve Azeri topraklarını işgal etmesine ek olarak Yeltsin yönetiminin Yugoslavya'da Boşnakları katleden Sırpıları desteklemesi siyasi ilişkileri olumsuz etkilemekteydi. Siyasi ilişkileri olumsuz etkileyen diğer olay ise Türkiye'den Çeçenistan'a, RF'nun ise PKK'ya desteği idi.

RF-Türkiye siyasi ilişkileri olumsuz yönde seyrederken Türkiye endişeliydi. Her canlı ve her ülke tehdit algıladığında savunma-saldırı tedbirleri alır. Türkiye'de asker sayısının artırıldığı, askeri harcamaların artırıldığı yıllar algılanan tehdit seviyesini gösterir. Türkiye'de askerlik süresinin arttırılması RF'ndan algılanan tehdidin göstergesidir. Temmuz 1992'den itibaren Türkiye, RF'nun Kafkasya ve Balkanlardaki fiili desteğine karşı önlem aldı. Milli Savunma Bakanı Mehmet Gölhan, 11 Kasım 1994'te TBMM Plan ve Bütçe Komisyonu'nda, Bakanlığının 1995 yılı bütçe tasarısı görüşmeleri sırasında Rusya'nın, nükleer silahlar ve AKKA'nda belirtilen tavanların aşılmasına ilişkin açıklama ve çalışmalarının Türkiye'yi endişelendirdiğini hatırlatarak, bu tür tehditler nedeniyle askerlik sürelerinin Bakanlar Kurulu tarafından uzatıldığını bildirmiştir.⁴¹ Tablo 6'da görüldüğü üzere 18 ay olan askerlik süresi hizmeti 11 Temmuz 1992'de 10 Eylül 1992'den geçerli olmak üzere 15 aya indirilmişken 1993 ve 1994'te terhisler 4 ve 3 ay süreyle durdurulmuş 26 Aralık 1994'te ise 06 Ocak 1995'ten geçerli olmak üzere 18 aya çıkartılmıştır.

Tablo 6: Askerlik Süreleri, 1992-2013

TERTİP	SÜRE	AÇIKLAMA
	15 ay	11 Temmuz 1992 gün ve 92/3272 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile 10 Eylül 1992 tarihinden geçerli olmak üzere askerlik hizmet süresi 15 aya indirilmiştir.
1972/4 1973/1 1973/2	15 ay (19 ay)	20 Aralık 1993 gün ve 93/5098 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile 1972/4, 1973/1, 1973/2 tertiplerin terhisleri 4 ay süre ile durdurulmuştur.
1973/3	15 ay (18 ay)	10 Ekim 1994 gün ve 94/6102 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile 1973/3 tertip yükümlülerin terhisleri 3 ay süre ile durdurulmuştur.
1973/4	18 ay	26 Aralık 1994 gün ve 94/6340 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile 06 Ocak 1995 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere askerlik hizmet süresi 15 aydan 18 aya çıkarılmıştır.
	15 ay	23 Haziran 2003 gün ve 5795 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile 15 Temmuz 2003 tarihinden geçerli olmak üzere askerlik hizmet süresi 18 aydan 15 aya indirilmiştir.
	12 ay	25 Ekim 2013 gün ve 2013/5501 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile 01 Ocak 2014 tarihinden geçerli olmak üzere askerlik hizmet süresi 15 aydan 12 aya indirilmiştir.

Kaynak:<http://www.msb.gov.tr/Content/Upload/Docs/askeralma/YENİ%20ASKERLİK%20HİZMET%20SÜRELERİ.pdf> erişim 16 Nisan 2018.

İki ülke arasında siyasi ilişkilerin mahiyetinin göstergesi imzalanan anlaşma sayısı ya da anlaşmazlık sayısıdır. RF bağımsızlığını Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti toprakları üzerinde ilan etti. SSCB kurulduktan sonra Türkiye Cumhuriyeti ile Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti arasında

⁴¹ <http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/date/1994-11-30> erişim 16 Nisan 2018.

imzalanan bir andlaşmayı 25 Şubat 1991'e kadar Türk Dışişleri Bakanlığı kayıtlarında bulamadık. Türkiye Cumhuriyeti ile Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti arasında 25 Şubat 1991 tarihinde Ankara'da imzalanan "Ticari ve Ekonomik İşbirliğine Dair Anlaşma" ile "Tarım Reformu ve Kırsal Kalkınma Alanında İşbirliğine İlişkin Protokol" erişebildiğimiz kadarıyla SSCB'nin uluslararası hukuk sujeliği devam ederken Türkiye Cumhuriyeti ile Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti arasındaki ilk andlaşmadır. SSCB kurulmadan önce, 16 Mart 1921'de Moskova'da Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti ile Rusya Şuraları Federatif Sosyalist Cumhuriyeti Hükümeti arasında "Türkiye-Rusya Muhadenet Muahedenamesi"⁴² ile 28 Mart 1921'de "Mün'akit Üsera Mukavelelenamesi"⁴³ imzalanmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti ile RF arasında 1992 ile 1999 arasında imzalanan andlaşmaların sayısı Dışişleri Bakanlığı elektronik kütüphanesi <http://ua.mfa.gov.tr/> kayıtlarından tespit edebildiğimiz kadarıyla göre 25'tir. 25 andlaşma tablo 7'de gösterilmiştir.

Tablo 7: Türkiye-RF Arasında İmzalanan Andlaşmalar, 1992-1999

Tarih	Adı	Uygun Bulma Kanunu	Onaylama Kararnamesi
25 Mayıs 1992 Moskova	Türkiye Cumhuriyeti ile Rusya Federasyonu Arasındaki İlişkilerin Esasları Hakkında Antlaşma	Tarihi: 12.02.1993 Sayısı: 3927 Resmi Gazete Tarihi: 10.12.1993	Sayısı: 1994/5300 Resmi Gazete Tarihi: 03.03.1994
14 Mayıs 1992 Ankara	Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Rusya Federasyonu Hükümeti Arasında Ticari ve Ekonomik İşbirliği Konularında Türk-Rus Karma Ekonomik Komisyonu Kurulmasına İlişkin Anlaşma		Sayısı: 1992/3249 Resmi Gazete Tarihi: 23.07.1992
14 Mayıs 1992 Ankara	Türkiye ile Sovyetler Birliği Arasındaki 18.09.1984 Tarihli Doğal Gaz Anlaşması'nın Rusya Federasyonu ile de Geçerliliğini Sürdürdüğüne Dair Teati Edilen Mektuplar		Sayısı: 1992/3249 Resmi Gazete Tarihi: 23.07.1992 Resmi Gazete Sayısı: 21293
05 Eylül 1992 Moskova	Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Rusya Federasyonu Hükümeti Arasında Bilimsel ve Teknik İşbirliği Anlaşması		Tarihi: 01.11.1993 Sayısı: 1993/3998 Resmi Gazete Tarihi: 02.01.1993 Resmi Gazete Sayısı: 21483

⁴² Metin için bkz. <http://ua.mfa.gov.tr/detay.aspx?84> erişim 13 Nisan 2018.

⁴³ Metin için bkz. <http://ua.mfa.gov.tr/detay.aspx?83> erişim 13 Nisan 2018.

28 Ekim 1992 Moskova	Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı ile Rusya Federasyonu Güvenlik Bakanlığı Arasında İşbirliğine İlişkin Anlaşması	Sayısı: 1992/3939 Resmi Gazete Tarihi: 22.01.1993 Resmi Gazete Sayısı: 21473
30 Ekim 1992 Moskova	Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı ile Rusya Federasyonu İçişleri Bakanlığı Arasında İşbirliği Anlaşması	Sayısı: 1992/3939 Resmi Gazete Tarihi: 22.01.1993 Resmi Gazete Sayısı: 21473
19 Temmuz 1994	Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Rusya Federasyonu Hükümeti Arasında Kültürel ve Bilimsel İşbirliğine İlişkin Anlaşma	Sayısı: 1994/5938 Resmi Gazete Tarihi: 18.09.1994 Resmi Gazete Sayısı: 22055
11 Şubat 1994 Moskova	Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanlığı ile Rusya Federasyonu Yüksek Öğrenim Devlet Komitesi Arasında İşbirliği Anlaşması	Sayısı: 1994/6386 Resmi Gazete Tarihi: 13.01.1995 Resmi Gazete Sayısı: 22170
09 Şubat 1995 Ankara	Türkiye Cumhuriyeti ile Rusya Federasyonu Arasında Uluslararası Karayolu Taşımaları Hakkında Protokol	Sayısı: 1995/7554 Resmi Gazete Tarihi: 01.07.1996 Resmi Gazete Sayısı: 22516
24 Mart 1995 Moskova	Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Rusya Federasyonu Hükümeti Arasında Turizm Alanında İşbirliği Anlaşması	Tarihi: 05.05.1995 Sayısı: 1995/6845 Resmi Gazete Tarihi: 06.03.1995 Resmi Gazete Sayısı: 22302
28 Ağustos 1995 Moskova	Türkiye Cumhuriyeti Genelkurmay Başkanlığı ile Rusya Federasyonu Savunma Bakanlığı Arasında Silahlı Kuvvetler Personel Ailelerinin Sosyal ve Kültürel Amaçlı Mübadelesine İlişkin Protokol	Tarihi: 04.04.1996 Sayısı: 1996/7992 Resmi Gazete Tarihi: 05.04.1996
15 Aralık 1995 Moskova	Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Rusya Federasyonu Hükümeti Arasında Türkiye İhracat ve Kredi Bankası (Türk Eximbank) Tarafından Açılan Proje Kredisinin Kullanım Esaslarına İlişkin Protokol	Sayısı: 1996/7943 Resmi Gazete Tarihi: 04.11.1996
06 Temmuz 1996 Ufa	Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Rusya Federasyonu Başkörtöstan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Ticari- Ekonomik, Bilimsel-Teknik ve Kültürel	Tarihi: 09.06.1996 Sayısı: 1996/8595 Resmi Gazete Tarihi: 11.03.1996

	İşbirliği Andlaşması		Resmi Gazete Sayısı: 22806
20 Kasım 1996 Moskova	Türkiye Cumhuriyeti-Rusya Federasyonu Kara Ulaştırması Komisyon Toplantısı Protokolü		Tarihi: 01.08.1997 Sayısı: 1997/9046 Resmi Gazete Tarihi: 28.03.1997
18 Aralık 1996 Moskova	Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Rusya Federasyonu Hükümeti Arasında İmzalanan Terörizm ile Mücadele Alanında İşbirliğine İlişkin Memorandum		Sayısı: 1997/9307 Resmi Gazete Tarihi: 23.05.1997
16 Eylül 1997 Ankara	Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Rusya Federasyonu Hükümeti Arasında Gümrük Konularında Karşılıklı Yardım ve İşbirliği Andlaşması		Tarihi: 10.07.1997 Sayısı: 1997/10042 Resmi Gazete Tarihi: 19.10.1997 Resmi Gazete Sayısı: 23145
15 Aralık 1997 Ankara	Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ve Rusya Federasyonu Hükümeti Arasında Gelir Üzerinden Alınan Vergilerde Çifte Vergilendirmeyi Önleme Andlaşması	Sayısı: 4426 Resmi Gazete Tarihi: 05.08.1999	Tarihi: 11.03.1999 Sayısı: 1999/13619 Resmi Gazete Tarihi: 17.12.1999 Resmi Gazete Sayısı: 23777
15 Aralık 1997 Ankara	Türkiye Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu Hükümeti Arasında Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunmasına İlişkin Adlaşma	Tarihi: 11.03.1999 Sayısı: 4464 Resmi Gazete Tarihi: 11.11.1999	Sayısı: 2000/554 Resmi Gazete Tarihi: 16.05.2000çifte
15 Aralık 1997 Ankara	Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Rusya Federasyonu Hükümeti Arasında Enerji Alanında İşbirliği Andlaşması		Tarihi: 03.04.1998 Sayısı: 1998/10759 Resmi Gazete Tarihi: 26.03.1998
15 Aralık 1997 Ankara	Rusya Federasyonu ile Türkiye Arasında Rus Doğal Gazının Karadeniz Altından Türkiye Cumhuriyetine Sevkiyatına İlişkin Andlaşma	Tarihi: 04.01.1998 Sayısı: 4357 Resmi Gazete Tarihi: 04.04.1998	Sayısı: 1998/10995 Resmi Gazete Tarihi: 05.12.1998
15 Aralık 1997 Ankara	"Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Rusya Federasyonu Hükümeti Arasında Gelir Üzerinden Alınan Vergilerde Çifte Vergilendirmeyi Önleme Andlaşması	Sayısı: 4426 Resmi Gazete Tarihi: 05.08.1999	Tarihi: 11.03.1999 Sayısı: 1999/13619 Resmi Gazete Tarihi: 17.12.1999
20 Mayıs	Türkiye Cumhuriyeti Genelkurmay		Sayısı:

1998 Moskova	Başkanlığı ve Rusya Federasyonu Silahlı Kuvvetleri Genelkurmay Başkanlığı Arasında İmzalanan Mutabakat Zaptı	1998/11315 Resmi Gazete Tarihi: 07.04.1998
11 Mayıs 1999 Moskova	Türkiye Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu Hükümeti Arasında Diplomatik Pasaport Hamillerinin Vizeden Muaf Seyahatlerine İlişkin Andlaşma	Sayısı: 1999/13726 Resmi Gazete Tarihi: 30.12.1999 Resmi Gazete Sayısı: 23922
11 Mayıs 1999 Moskova	Türkiye Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu Hükümeti Arasında Veterinerlik Alanındaki İşbirliği Andlaşması	Tarihi: 08.03.2000 Sayısı: 2000/1129 Resmi Gazete Tarihi: 09.10.2000 Resmi Gazete Sayısı: 24166- Mükerrer
27 Kasım 1999 Moskova	Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Rusya Federasyonu Hükümeti Arasında Rus Doğal Gazının Karadeniz Altından Türkiye Cumhuriyetine Sevkiyatına İlişkin 15 Aralık 1997 Tarihli Andlaşmaya Ek Protokol	Tarihi: 06.02.2000 Sayısı: 4573 Resmi Gazete Resmi Gazete Tarihi: 13.06.2000 Resmi Gazete Sayısı: 24078

Kaynak: Dışişleri Bakanlığı elektronik kütüphanesi <http://ua.mfa.gov.tr/> kayıtları.

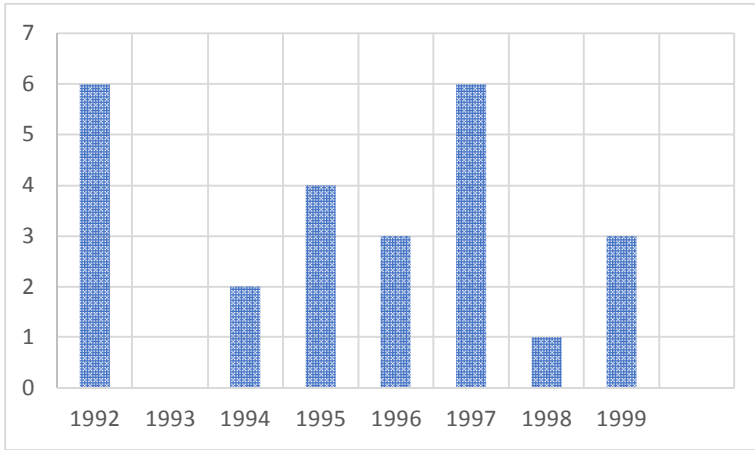
Tablo 8: Türkiye-RF Arasında İmzalanan Andlaşmalar, 1992-1999

1992	6
1993	0
1994	2
1995	4
1996	3
1997	6
1998	1
1999	3
Toplam	25

Tablo 7 verilerini incelediğimizde en çok 1992 ve 1996'da andlaşma imzalandığı görülür. 1993'te ise hiç andlaşma imzalanmamıştır. 1993'te hiçbir antlaşmanın imzalanmaması tesadüfi midir sorusu aklımıza geliyor. 1993'te siyasi ilişkilerin -2 seviyesinde olması anılan yılda hiçbir andlaşma imzalanmamasını açıklamamaktadır. Çünkü Yeltsin döneminde siyasi ilişkilerin -3'e gerilediği yıllar varken de andlaşma imzalanmıştır. Siyasi ilişkilerin durumundaki pozitif ya da negatif değişim andlaşma sayılarına aynı anda yansımaz, yansıma belli bir süre alabilir. Andlaşma imzalanmadan önce heyetler arası görüşmeler, mutabakat

sağlanması, mutabakat metninin zaptı vb. zaman alır. Mesela 1997’de imzalanan bir andlaşmanın heyetler arası görüşmeleri 1996 ya da daha eskiye dayanabilir. Böyle olsa bile 1993’te hiçbir andlaşma imzalanmamasının ertesi yıl ise sadece iki andlaşma imzalanmasının bir anlamı vardır. Her ne kadar andlaşmaların hazırlık süreci zaman alsa örneğin bir önceki yıl (1992’de) görüşmeler, mutabakat sağlanması, mutabakat zaptının imzalanması da andlaşma metninin yetkililerce imzalanması bir sonraki yıla sarksa (1993) da yetkililer 1993’te son imzayı atmaktan vazgeçebilir. Bu halde hiçbir andlaşmanın imzalanmadığı yıllar kısmen de olsa siyasi ilişkilerin durumu hakkında fikir verir. Ancak yine de yalnız imzalanan andlaşma sayına bakarak ilişkileri pozitif ya da negatif olarak nitelemek %100 doğru sonuç vermez.

Grafik 3: Türkiye-RF Arasında İmzalanan Andlaşmalar, 1992-1999

RF-Türkiye ilişkilerinde 1997 yılı değişime işaret eder. 1997’de imzalanan andlaşma sayısında artış görülür. 1997’de RF Başbakanı Виктор Степанович Черномырдин (Viktor Stepanoviç Çernomırdin) Türkiye’yi ziyaret etmiştir. RF başbakanı Виктор Степанович Черномырдин (Victor Stepanoviç Çernomırdin), 15 Aralık 1997’deki Türkiye ziyareti sırasında, Türkiye ve RF’nun “Kürt ve Çeçen” dosyalarına bakmaktan kurtulmaları gerektiğini, güçlü ekonomik ilişkilerin iki ülke arasındaki ilişkilerin normalleşmesine katkıda bulunacağını kaydetmiştir. Türkiye ile Rusya arasında doğal gaz, santral yapımı, resmî ticaret hacminin 10 milyar USD’a çıkarılması, çifte vergilendirmenin önlenmesi ve yatırımların karşılıklı teşvikini de içeren andlaşmalar imzalanmıştır. İmza töreninin ardından Başbakan Mesut Yılmaz, iki ülke arasındaki siyasi ilişkilerin geliştirilmesi gerektiğini belirterek; “siyasi ilişkilerin gelişmesinin ekonomik ilişkilerin gelişmesinde de etkili olacağını” söylemiştir. Başbakanların tespiti, beyanları 1997’de siyasi ilişkiler ile iktisadi ilişkilerin etkileşiminin en önemli göstergelerindedir.⁴⁴

⁴⁴ Başaran, *Dış Siyasi, İktisadi İlişkiler Etkileşimi Çerçevesinde Yeltsin Dönemi Rusya-Türkiye İlişkileri*, s. 55.

Sonuç

SSCB-Türkiye siyasi ilişkileri ile iktisadi ilişkileri arasında çok güçlü bağ olduğu görülmüştür. Çünkü SSCB’nde idari komuta ekonomisi uygulanıyor, SSCB’nin yurtdışı iktisadi ilişkilerinin planlanması ve planın uygulanmasına devlet yöneticileri nezaret ediyordu. Tablo 1’de görüldüğü üzere Türkiye-SSCB siyasi ilişkileri +4 (iktisadi yardım) seviyesinde, Türkiye-SSCB iktisadi ilişkileri +2 (krediler) seviyesinde 1923-1944 yılları arasında süregitmiştir. SSCB’nin Türkiye’den toprak talep etmesi üzerine 1945’te siyasi ilişkiler negatif ekseninde -3 seviyesine (askeri hazırlıkların yoğunlaşması) kadar gerilerken iktisadi ilişkiler ise 0 (sıfıra) gerilemiştir. 1953’te Stalin’in ölmesi/öldürülmesi sonrası SSCB yazılı olarak tüm taleplerinden vazgeçse dahi 1954-1956 arası siyasi ilişkiler +1 seviyesine (İlişki kurma ve geliştirme) kadar ilerletilmiştir. 1957’den 1967’ye kadar siyasi ilişkiler +3 seviyesinde (Sınırlı yakınlaşma) süregiderken aynı yıllarda iktisadi ilişkiler +2 (krediler) seviyesine çıkmıştır. 1967’den 1991’e kadar siyasi ilişkiler +4 (iktisadi yardım) seviyesinde, iktisadi ilişkiler ise +2 (krediler) seviyesinde süregitmiştir.

SSCB sonrası Türkiye-RF siyasi ve iktisadi ilişkileri devri başlamıştır. SSCB sonrası Türkiye-RF siyasi ilişkileri Kafkasya ve Balkanlardaki savaşlar (Çeçenistan, Azeri-Ermeni, Yugoslavya, vd.) nedeniyle -1 ila -3 arasında dalgalanmıştır. Türkiye’de askerlik süresi uzatılmıştır. 1992-1999 yılları arasında imzalanan andlaşma sayısına baktığımızda siyasi ilişkilerin negatif ekseninde geriye gittiği yıllarda andlaşma sayısında azalma görülür.

Siyasi ilişkiler negatif ekseninde seyrederken iktisadi ilişkilerin pozitif ekseninde seyretmesinin nedenini açıklamak gerekir. Türkiye-RF iktisadi ilişkileri ile siyasi ilişkileri arasında da bağlantı vardı ancak SSCB ile karşılaştırıldığında bağlantı zayıflamıştır. SSCB yöneticileri tüm dış iktisadi ilişkileri planlayıp, planın uygulamasına nezaret ederken RF yöneticileri RF’nun dış iktisadi ilişkilerinin bir kısmını planlayıp, planın uygulamasına nezaret etmiştir. Yeltsin döneminde RF’nda özel (gerçek ya da tüzel) kişilerin dış iktisadi ilişkilerdeki payı sürekli artmıştır. Türkiye’den RF’na mal ve hizmet ihracı daha ziyade özel kesim marifetiyle gerçekleşmiştir. Türk hükümetleri RF’na ihracatın devamından yanaydılar. Çünkü ihracat artışı Türkiye’de işsizliğe bir nebze çareydi ayrıca Türkiye’nin döviz girdisine katkı sağlıyordu. Bu nedenle hükümetler Türk Eximbank aracılığıyla RF’na mal ve hizmet ihracının sürdürülmesi için kredi kullandırmışlardır. Ayrıca Türkiye hükümetleri serbest ve çok partili seçimler ile göreve geldiğinden RF’na mal ve hizmet ihracının kesilmesi durumunda hükümeti oluşturan parti/partilerin oy alamama kaygısı ağır basmış bu nedenle hükümetler RF’na daha çok mal ve hizmet ihracı için çabalamışlardır. SSCB sonrası RF ülke yöneticilerinin başa gelmesi mekanizması değişmiştir. SSCB’nde çok partili siyasi rekabet yoktu denebilir. Çok partili seçime Gorbacov döneminin sonunda müsaade edilmiştir. Çok partili seçim öncesi seçmenler Komünist Partisi adaylarından tercihte bulunabiliyordu. Bu nedenle SSCB Komünist Partisi yöneticilerinin dış iktisadi ilişkileri planlarken seçmenlerden oy kazanma kaygısı ya da oy kaybı endişesi olmamıştır. SSCB sonrası RF’nda seçmenler birden çok partinin adayları arasından seçme hakkına kavuşmuşlardır. Bu halde yöneticiler dış iktisadi ilişkileri planlarken ve uygula-

maya nezaret ederken seçmenleri dikkate almak zorunda kalmışlardır. Örneğin Yeltsin ikinci dönemi için seçimlere giderken bavul ticaretine sınırlamaları seçim sonrasına ertelemiştir.

Seçmenler Türkiye yöneticilerini çok partili ve serbest seçimlerle belirlediğinden partilerin seçmenlerden oy alma kaygısı olagelmıştır. Türkiye’de RF ile iktisadi ilişkilerden kazanç temin eden önemli sayıda esnaf, yatırımcı, işçi oluşmuştur. RF’nda ihale alan, RF vatandaşlarına bavul ticaretiyle mal satan, ihracat yapan, kredi açan, turizm hizmeti sunan, RF’nda müteahhitlik hizmetleri için işçi olarak çalışanlar siyasetçilerin göz ardı edemeyeceği bir sayıya erişmiştir. RF’ndan kazanç temin edenler Türkiye-RF siyasi ilişkilerinin negatif yönde gerilemesini dizginlemiştir. RF-Türkiye arasında siyasi ilişkiler -3 ile -1 aralığında dalgalanırken bile iktisadi ilişkilerin türü ve tutarı arttırılmıştır. Hem Türkiye hem RF yöneticileri artan iktisadi ilişkilerin siyasi ilişkilerin normalleşmesine katkı sağlayacağını farkındaydılar ve böyle de olmuştur. Özal’ın öngörüsü gerçekleşmiştir.

KAYNAKLAR

AL, Arzu, “Politika-Ekonomi Kesişmesi: Yeni Bir Bilim Dalı Olarak Uluslararası Politik Ekonomi.” *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 2, no. 1 (2015), ss. 142–159.

BAŞARAN, Ali, *Dış Siyasi, İktisadi İlişkiler Etkileşimi Çerçevesinde Yeltsin Dönemi Rusya-Türkiye İlişkileri*, Ankara Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2013.

———, “Siyasi-İktisadi İlişkiler Etkileşimi Çerçevesinde Yeltsin Dönemi, RF-Türkiye Dış Ticaretinin Tahlili, 1992-2000”, *Business & Management Studies: An International Journal* 2, no. 1 (2014), ss. 49–66.

———, “Siyasi İlişkiler Kredi İlişkileri Etkileşimi: Sovyetler Birliği-Rusya Federasyonu-Türkiye Örneği (1930-2000).” *Karadeniz Araştırmaları*, no. 54 (2017), 207–34.

CARR, Edward Hallett- Gürtürk, Misket Gizem, *Tarih Nedir? Ocak-Mart 1961’de Cambridge Üniversitesi’nde Verilmiş George Macaulay Trevelyan Konferansları*, İletişim Yayınları, İstanbul 2013.

COX, Robert W., “Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory”, In *Neorealism and Its Critics*, edited by Robert O Keohane, 204–54. Columbia University Press, New York 1986.

EVANS, Richard J, “Giriş.” In *Tarih Nedir?*, 9–45, İletişim Yayınları, İstanbul 2013.

GÜRÜN, Kâmuran, *Türk-Sovyet İlişkileri (1920-1953)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2010.

КОПТЕВСКИЙ, Виктор Николаевич, *Россия-Турция: Этапы Торгово-Экономического Сотрудничества*, ИВ РАН, 2003.

ÖZDEMİR, Hikmet, “Turgut Özal ve Avrasya”, *Avrasya Dünyası*, No 2, (2018), ss. 72-77.

STONE, Norman, “Russia and Turkey in Historical Perspective.” *Avrasya Dünyası*, 2018.

SEYİDOĞLU, Halil, *Uluslararası İktisat: Teori Politika ve Uygulama*, Güzem Yayınları, İstanbul 1998.

TAYFUR, M. Fatih. “Devlet ve Ötesi,” *Devlet ve Ötesi Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar*, Ed. Atilla Eralp, İletişim Yayınları, İstanbul 2006, ss.183–216.

———, “Dış Politika”, *Devlet ve Ötesi Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar*, Ed. Atilla Eralp, 73–107. İletişim Yayınları, İstanbul 2006, ss. 73-107.

TOGAN, A Ziki Velidi, *Tarihde Usul*, Enderun Yayınları, İstanbul 1985.

ÜSTEL, Aziz, “‘Şirketokrasi’ Neden Irak’a Saldırdı?” *Star Gazetesi*, n.d. <http://www.star.com.tr/yazar/sirketokrasi-neden-iraka-saldirdi-yazi-1144107/>.

PAUL, Volcker-TOYOO, Gyohten, *The World’s Money and the Threat to American Leadership*. Times Books, 1992.

“Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Dünyada Küreselleşme ve Bölgesel Entegrasyonlar (AT, NAFTA, PASİFİK) ve Türkiye (AT, EFTA, KEİ, Türk Cumhuriyetleri, EKİT (ECO), İslam Ülkeleri) İlişkileri ÖİK: Türkiye-Karadeniz Ekonomik İşbirliği İlişkileri Alt Komisyon,” 1995.

Milliyet, 19 Nisan 1989, sf.5.

Milliyet, 18 Temmuz 1989, sf. 5.

Milliyet, 21 Aralık 1990, sf.5.

Milliyet, 30 Mayıs 1991, sf. 5.

TBMM Zabıt Ceridesi, Sekseninci, İnikat, 13 Haziran 1958, Devre 11, C: 4, İçtima 1, s. 476.

Yeni Askerlik Hizmet Süreleri, <http://www.msb.gov.tr/Content/Upload/Docs/askeralma/YENI%20ASKERLIK%20HIZMET%20SURELERI.pdf> erişim 16 Nisan 2018.

<http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/date/1994-11-30> erişim 16 Nisan 2018.

<http://ua.mfa.gov.tr/detay.aspx?84> erişim 13 Nisan 2018.

<http://ua.mfa.gov.tr/detay.aspx?83> erişim 13 Nisan 2018.

